

Kvalitetsplan

Barnehage og skole

Språk, lesing og skriving

Innhold

INNLEDNING	3
1. BARNEHAGE.....	4
1.1. OBLIGATORISKE TILTAK.....	4
1.2. SPRÅKLIGE MILEPÆLER.....	4
Språklige milepæler i første leveår (0 – 12 måneder).....	5
Språklige milepæler i andre leveår (13-24 måneder)	6
Språklige milepæler i tredje leveår (25-36 måneder).....	7
Språklige milepæler i fjerde leveår (37- 48 måneder).....	8
Språklige milepæler i femte leveår (49-60 måneder).....	9
1.3. VED BEKYMRING FOR BARNS SPRÅUTVIKLING	10
2. SKOLE	11
2.1. OBLIGATORISKE KARTLEGGINGSRUTINER OG TILTAK.....	11
2.2. UTVIKLINGSMÅL OG TILTAK PÅ ULIKE TRINN.....	12
1. trinn.....	14
2. trinn.....	15
3. trinn.....	16
4. trinn.....	17
5. trinn.....	18
6. trinn.....	19
7. trinn.....	20
8. – 10. trinn.....	21
3. SPRÅK- OG LESEVEILEDER.....	22
4. OPPFØLGING AV ELEVER MED BEHOV FOR STYRKING AV ORD- OG BEGREPFORSTÅElsen	23
4.1. SCREENING.....	23
4.2. INDIVIDUELL KARTLEGGING.....	23
4.2.1 Behov for særskilt språkopplæring	23
4.2.2 Rutiner for kartlegging og tiltak innen tilpasset opplæring.....	23
4.2.3 Rutine ved henvisning til PPA for utredning av språkvansker.....	23
4.2.4 Utredning hos PPA	24
5. OPPFØLGING AV ELEVER MED LESE- OG SKRIVEVANSKER / DYSLEKSI	25
5.1. SCREENING.....	25
5.2. INDIVIDUELL KARTLEGGING.....	25
5.2.1 Rutiner for kartlegging for tilpasset opplæring	25
5.2.2 Rutiner ved henvisning til PPA for utredning av lese- og skrivevansker.....	26
5.2.3 Utredning hos PPA	27
5.2.4 Etter utredning hos PPA.....	27
5.3. PLAN FOR ELEVER MED DYSLEKSI.....	27
VEDLEGG.....	29
LITTERATUR.....	30
AKTUELLE NETTSTEDER	31

INNLEDNING

Denne planen gjelder for alle kommunale barnehager og grunnskoler. Grunnlaget for lese- og skriveferdigheter legges i barnehagealderen gjennom god språkstimulering og utvikling av gode språkferdigheter.

I *Rammeplan for barnehagen - innhold og oppgaver* legges det vekt på at barnehagen skal gi barn grunnleggende kunnskap på sentrale og aktuelle områder. Et av disse sentrale områdene er fagområdet *kommunikasjon, språk og tekst*.

I *Kunnskapsløftet 2020*, overordnet del, defineres fem grunnleggende ferdigheter: Lesing, skriving, regning, muntlige ferdigheter og digitale ferdigheter. Disse ferdighetene er del av den faglige kompetansen, samtidig som de er nødvendige redskaper for læring og faglig forståelse. De grunnleggende ferdighetene er avgjørende forutsetninger for at elevene skal ha utbytte av opplæringen. Denne planen omhandler de grunnleggende ferdighetene lesing og skriving.

Planen skal være en støtte for utarbeidelse av lokale planer for arbeidet med språk, lesing og skriving. I tillegg skal planen bidra til et visst likeverd i tilbudet i kommunens barnehager og skoler, og i oppfølgingen av barn og elever som strever i utviklingen på disse områdene. Elever med lese- og skrivevansker vil ha godt utbytte av generelt god lese- og skriveopplæring. Planen skal være med å bidra til at barnehagene og skolene har god kompetanse på språk, lesing og skriving, og kjennskap til kommunens systemer for kartlegging, tiltakskjeder og samarbeid om barn- og elevers språk-, lese- og skriveutvikling.

1. BARNEHAGE

Tidlig og god språkstimulering gir gode forutsetninger for senere skriftspråklig læring. Gode språkferdigheter hos barn i barnehagealder predikerer senere leseferdigheter, og særlig er et rikt ordforråd av betydning for senere leseforståelse. Forskning viser at det er særlig kombinasjonen med at barna møter et rikt ordforråd og mulighet for deltagelse i utvidede samtaler som er viktig for å få en god språkutvikling (Aukrust 2005, Jacoby & Lesaux, 2014). Barnehagene bør prioritere metodikk som dialogisk lesing, sang, rim og regler og språkutviklende samtaler. I språkutviklende samtaler påkaller den voksne barnets oppmerksomhet og interesse og bruker språket aktivt, for eksempel ved å stille spørsmål. Den voksne setter ord på handlinger og er en god språkmodell for barna. En barnehage der barna møter varierte ord og får dem godt konkretisert, visualisert og forklart, har et godt språkmiljø.

Den nettbaserte ressursen Språkløyper kan være et godt hjelpemiddel for barnehagens kompetanseutvikling innen området språk, lesing og skriving.

I noen barnehager med høy andel minoritetsspråklige barn er det ansatt språkpedagoger. Språkpedagogene har erfaring med systematisk språkarbeid, og de skal videreføre sin kompetanse til resten av personalet i barnehagen.

Barn som strever med språktilegnelsen har behov for systematiske språktiltak som varer over tid. Denne type tiltak har forskning vist gir god effekt. Et eksempel på et slikt tiltak er Språkvekst (systematisk tiltak for styrking av barns ordforråd og fortelleferdigheter) (se vedlegg).

1.1. OBLIGATORISKE TILTAK

Siste halvår før skolestart er det obligatorisk for Lillestrøms kommunale barnehager å arbeide systematisk med språklig bevissthetstrening. Flere læringsressurser gir gode tips til aktiviteter som kan styrke barnas språklige bevissthet, for eksempel Språksprell.

1.2. SPRÅKLIGE MILEPÆLER

I det følgende beskrives viktige milepæler i barns språkutvikling, og videre synliggjøres arbeidsmåter som fremmer utviklingen på det språknivået barnet befinner seg på. Fordi barn utvikler seg i forskjellig tempo, må man ta med metodikk fra ulike alderstrinn. Det vises i tillegg til området Språk og kommunikasjon i Kvalitetsplan barnehage (Kvalitetssikring av omsorgs- leke- og læringsmiljø) for generelle kjennetegn på god voksenpraksis.

Språklige milepæler i første leveår (0 – 12 måneder)

Hovedmilepæl: Etablering av grunnleggende kommunikasjonsferdigheter

Kjennetegn

- Har felles oppmerksomhet med en voksen (veksler blikk, peker for å vise, viser frem og gir for å vise eller dele)
- Mestrer turtaking (min tur – din tur)
- Babler med konsonant- og vokalforbindelser (dada, baba, mama)
- Reagerer på navnet sitt
- Forstår minimum 20 ord, noen enkle fraser og enkel instruksjon
- Bruker gester og minimum en ettordsytring

Kjennetegn på god praksis

- Den voksne etablerer felles oppmerksomhet med barnet gjennom bruk av blikk, peking, pekebøker, sanger, regler og lignende.
- Den voksne snakker med korte setninger og enkle ord.
- Den voksne ser og lytter oppmerksomt for å oppdage hva som er barnets respons, og gir barnet tid til å gi respons.
- Den voksne lytter og svarer når barnet uttrykker seg ved hjelp av kroppsspråk, lyder og ord.
- Den voksne tolker og bekrefter barnets budskap, ved å benevne det barnet peker på og er opptatt av.
- Den voksne tar ansvar for å markere tydelig begynnelse og avslutning på dialogen.

Anbefalt metode og hverdagstips

- 8 temaer for godt samspill (Hundeide,1996) sammen med trygghetssirkelen (circleofsecurity.net). Andre metoder kan være; Marte Meo (www.martemeo.no), Orion (Aarts,1991) og Misc (Klein,1992).
- Lek med tydelig turtaking (trille ball, borte-tit-tei).

Språklige milepæler i andre leveår (13-24 måneder)

Hovedmilepæl: Språkspurt

Kjennetegn

- Er ivrig etter å komme i samspill (Spør hva ting heter, viser frem ting, bruker kroppsspråk og gester.)
- Imiterer voksne og barn
- Forstår ca 140-370 ord (Dersom du ber barnet om det, går det inn i et annet rom og henter en gjenstand, f. eks. en ball?)
- Har et aktivt ordforråd på ca 30-250 ord
- Har begynnende ordkombinasjoner ved aktivt ordforråd på ca 50 ord
- Gjør «late-som-leker» (Gir en dukke mat, snakker i leketelefon)

Kjennetegn på god praksis

- Den voksne sørger for god turtaking over tid.
- Den voksne forsøker alltid å tolke det barnet prøver å uttrykke og gjentar det barnet sier med tydelig og korrekt tale.
- Den voksne er bevisst på å bygge ordforråd. Bruk ordlister knyttet til ulike aktiviteter, lek eller rom. Sett ord på handlinger/objekter og benevn det barnet peker på.
- Den voksne gir barnet tid til å uttrykke seg viser interesse for det barnet forteller.

Anbefalt metode og hverdagstips

- Registrer barnets aktive ordforråd, inkluderer barnets egne ord (f.eks «bla blam» for lastebil). Legg sammen ord på norsk og morsmål der det er aktuelt. Bruk barnas ord aktivt, og legg vekt på å øke ordforrådet ut fra barnets interesser og behov.
- Bruk pekebøker, billedbøker, regler, rim og sanger.
- Klapp stavelser for å tydeliggjøre ordets struktur.

Språklige milepæler i tredje leveår (25-36 måneder)

Hovedmilepæl: Grammatisk utvikling

Kjennetegn

- Bruker språket i lek
- Liker å bli lest for
- Husker korte rim eller sangleker som blir brukt ofte
- Kan følge to beskjeder
- Har treordsytringer
- Bruker eiendomsform på substantiv (f. eks. pappa sin)
- Tar i bruk noen hovedregler for bøying av ord
- Bruker de ubestemte artiklene en, ei, et
- Uttrykker framtidige hendelser med: "skal", "vil", "har lyst til" og "må"
- Forstår meningsmotsetninger som stor – liten
- Bruker spørreordet «hva»

Kjennetegn på god praksis

- Den voksne snakker om ting som skjedde/vil skje.
- Den voksne fokuserer på førematematiske begreper og kontraster som; «hun hopper høyt, nå hoppet hun ned».
- Den voksne språksetter fysisk lek.
- Den voksne bruker inviterende spørsmål.
- Den voksne gjentar det barnet sier med korrekt grammatikk.

Anbefalt metode og hverdagstips

- Tiltaket Språkvekst (systematisk tiltak for styrking av barns ordforråd og fortelleferdigheter).
- Dialogisk lesing med vekt på ordforrådsbygging. Andre metoder kan være å ta i bruk snakkepakken (www.snakkepakke.no) og matematikpakken, bruk ordlister og boken «Tusen ting å tenke på» (Møller –Trøndelag kompetansesenter).
- Bruk munnmotoriske aktiviteter (Se hefte utgitt av logopedene ved Frydenlund skole og ressurscenter).

Språklige milepæler i fjerde leveår (37- 48 måneder)

Hovedmilepæl: Utvikling av et godt hverdagsspråk

Kjennetegn

- Språket er fremtredende i barnets lek
- Forstår enkle sammenhenger (verbal resonnering) (Det regner, vi må ha regntøy på)
- Forstår farge, form og størrelsesord
- Har korrekt bruk av noen uregelrette flertallsformer (f.eks menn, bøker)
- Forteller om to hendelser i riktig rekkefølge
- Viser forståelse for passiv setninger (jenta slo gutten, jenta ble slått av gutten)
- Bruker "kunne", "ville" og spørreord "hvem" og "hvilke" i setninger
- Bruker sammensatte setninger
- Preposisjoner, adjektiv, pronomener og nektende setninger begynner å komme på plass

Kjennetegn på god praksis

- Den voksne er en aktiv lytter
- Den voksne er en aktiv refleksjons – og samtalepartner
- Den voksne tilrettelegger for tekstskaping
- Den voksne tilrettelegger for samtalsituasjoner

Anbefalt metode og hverdagstips

- Tiltaket Språkvekst (systematisk tiltak for styrking av barns ordforråd og fortelleferdigheter).
- Lag fortellinger/ eventyr sammen med barna. Det er viktig at den voksne sørger for at alle fortellingselementene kommer med ved å stille spørsmål når det er nødvendig.
- Bruk materiell som; Språksprell (Elsbak og Valle, 2000), Språkverkstedet (Tingleff, Lyster, Tingleff, 2003), Skoggruppemetoden (Nordahl og Midsund 2009).
- Begrepsinnlæring etter Magne Nyborgs metodikk.
- Lekeskriving (Hagtvet, 2002)
- Dialogisk lesning (lesesenteret.uis.no)

Språklige milepæler i femte leveår (49-60 måneder)

Hovedmilepæl: Fortelle-/samtaleferdigheter og på vei mot lesing/skriving

Kjennetegn

- Fastholder elementene (begynnelse, midtdele, slutt) i en fortelling slik at den forblir hel
- Bruker språket til å uttrykke meninger, ønsker, følelser og behov
- Setter hendelser i riktig rekkefølge
- Har rimeferdigheter
- Kjenner til at bokstaver har et navn og en lyd
- Lytter ut første lyd i ord
- Viser interesse for lekeskriving
- Gjenkjenner logoer
- Gjenkjenner sitt eget navn skrevet
- Skriver navnet sitt

Kjennetegn på god praksis

- Den voksne er en aktiv samtalepartner som filosoferer sammen med barna.
- Den voksne lar barna få en opplevelse av at det de forteller er interessant.
- Den voksne viser engasjement i historiefortelling.
- Den voksne stiller åpne spørsmål.

Materiell og hverdagstips

- Tiltaket Språkvekst (systematisk tiltak for styrking av barns ordforråd og fortelleferdigheter).
- Bruk metodikk fra oppdagende skriving.
- Jobb med beskrivelser av konkrete og bilder.
- Legg vekt på å peke ut leseretning.
- Jobb med å skjelne mellom bokstavens navn og lyd.
- Bruk ulike farger på vokaler (rød) og konsonanter (blå).
- Bruk materiell som; Flipover, Språksprell (Elsbak og Valle, 2000), Språkverkstedet (Tingleff, Lyster, Tingleff, 2003), Skrivedans (capris.no), Begrepsinnlæring (Ottem, Platou, Sæverud, Forseth, 2011), Tall-og språksprell (Valle, Olvik og Orset, 2010), Språklek 1 og 2 (Rydja og Strand, 2010).

1.3. VED BEKYMNING FOR BARNES SPRÅUTVIKLING

Observasjon, kartlegging og foreldresamarbeid

- Når foreldre eller barnehageansatte er bekymret for barns språkutvikling, skal barna få observert språkutviklingen sin ved hjelp av observasjonsskjemaet TRAS (Tidlig Registrering av Språkutvikling). Pedagogisk leder er ansvarlig for at barn observeres, sammenfatte observasjonene og sette i verk tiltak ved behov. Observasjonsskjemaet skal brukes sammen med håndboken. Skjemaene overføres til skolen ved skolestart, dersom foreldrene samtykker til dette. Barn som strever med språktilegnelsen bør få delta i tiltaket Språkvekst (systematisk tiltak for styrking av barns ordforråd og fortelleferdigheter).

Barnets hørsel bør alltid undersøkes ved bekymring for forsinket språkutvikling.

Ved bekymring:

1. Samtale med barnets foreldre ved å bruke skjema for utviklingssamtale. Fokuser på området språk. Samtale om viktige tiltak foreldrene kan sette i gang hjemme, samt hva barnehagen skal gjennomføre av systematiske tiltak. Informer foreldrene om tiltaket Språkvekst. Velg ut noen tiltak foreldrene skal ha spesielt fokus på hjemme.
2. Gjennomfør tiltaket Språkvekst. Vurder effekten av tiltakene etter en tid sammen med foreldrene. Dersom det ikke er ønsket effekt av tiltakene, bør barnets språkferdigheter kartlegges. Valg av kartleggingsmateriell må ta utgangspunkt i barnets alder og språknivå. Aktuelt kartleggingsverktøy kan være:
 - EVA toårs talescreening (for aldersgruppen 2-2,5 år)
 - Ord som gror (Lørenskog PPK) (for aldersgruppen 3-6 år)
 - Nya Sit (for aldersgruppen 3 år eller eldre)
 - Bo Ege språklig test 1 (for aldersgruppen 3-7 år)
 - Askeladden språkscreening (for aldersgruppen 2,6-6,11 år)
 - Begrepsforståelse (Løge og Lunde) (kan benyttes siste år i barnehagen)
 - Språk 5-6 (for aldersgruppen 5-6 år)

I tillegg vil bruk av kvalitative språkbeskrivelser gi nyttig informasjon om barnets språkutvikling.

Bruk informasjonen fra observasjon og kartlegging til å velge ut nye systematiske språktiltak for barnet.

3. Vurder effekten av tiltakene. Dersom det ikke er ønsket effekt, bør det drøftes med PPA om barnet skal henvises PPA for videre utredning. Gjennomfør en ny samtale med foreldrene.

Dersom man vurderer at barnet har omfattende vansker med språk, bør barnet drøftes med PPA og henvises uten å ha gjennomført Språkvekst.

2. SKOLE

Skolen skal legge til rette for og støtte elevenes utvikling av de grunnleggende ferdighetene gjennom hele opplæringsløpet. Dette arbeidet ivaretas av lærere i alle fag (Kunnskapsløftet 2020). Alle skoler har plikt til å gi intensiv opplæring til elever på 1.- 4. trinn som strever med utvikling av lese- og skriveferdigheter og som står i fare for å bli hengende etter i utviklingen (opplæringsloven § 11-3). Det er viktig å fange opp barn som viser tidlige tegn på lesevansker, slik at de kan følges opp med systematisk og tilpasset støtte.

Alle kommunale grunnskoler skal ha en lokal leseplan. Den lokale leseplanen skal bidra til lokalt utviklingsarbeid med skolens lese- og skriveopplæring, og være førende for lærerens undervisning. Den lokale leseplanen bør beskrive hvordan det arbeides med utviklingen av lese- og skriveferdigheter og lesestrategier på ulike trinn og i de ulike fagene. Alle lærere skal være leselærere! Videre bør planen beskrive hvordan det arbeides med stimulering av leseglede. Planen skal være et levende dokument som revideres jevnlig, i takt med erfaringer, ny kunnskap og opplevelse av behov for endring av undervisningspraksis.

2.1. OBLIGATORISKE KARTLEGGINGSRUTINER OG TILTAK

Fange opp og følge opp

Alle elever på 2.- 5. trinn skal en gang i året få vurdert sine leseferdigheter ved bruk av kartleggingsverktøyet Oral Reading Fluency, som er gratis tilgjengelig på www.nubu.no. Det settes inn tiltak for elever med behov for støtte. Det er skoleledelsens ansvar å påse at kartleggingen gjennomføres på aktuelle trinn.

TRINN 1

Kartlegging: Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøve i lesing for trinn 1

Støtteopplæring i lesing og skriving på trinn 1. Det er forventet at skolen setter inn ekstra støtte for elever på 1. trinn som tidlig får vansker med å følge med i lese- og skriveopplæringen. Det bør settes av to til tre timer à 60 minutter ukentlig med pedagog til dette arbeidet.

Skolene må lage egne rutiner for oppfølging av TRAS-skjemaene som mottas fra barnehagene eller annen informasjon om barnas språkferdigheter.

TRINN 2

Kartlegging: Oral Reading Fluency

Intensive lesekurs etter helhetlesingsmetoden for elever med resultater under kritisk grense på Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøve på **trinn 1**.

Kursets omfang er 6 timer (à 60 minutter) i uken, og det går over 10 + 5 uker. Det skal ikke være mer enn fire elever med på hvert kurs. (Se vedlegg).

Relevant oppfølging i klassen etter lesekurset for å opprettholde ferdigheter og strategier som er lært gjennom kurset.

(For mer informasjon les: Frost m.fl.: Leselærerprosjektet i Skedsmo 2004 – 2005. Spesialpedagogikk 09/05.)

TRINN 3

Kartlegging: Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøve i lesing for trinn 3 Oral Reading Fluency

Støtteopplæring i lesing og skriving på trinn 3. Det er forventet at skolen setter av timer til ekstra støtte i lese- og skriveopplæringen på 3. trinn for tidlig oppfølging av elever som strever med utvikling av lese- og skriveferdigheter.

«Rett bok til rett barn»

For 3. og 4. trinn anbefales skolene å gjennomføre tiltaket Rett bok til rett barn (se vedlegg 5). Tiltaket Rett bok til rett barn har som hovedmål å utvikle funksjonelle lesere gjennom å gjøre elevene bevisste egne leseinteresser, gi den enkelte elev gode leseopplevelser og bidra til utviklingen av kultur for lesing på skolen. Som en del av dette er målsetninger at:

- Elevene skal bli bevisste egne leseinteresser og lesenivå, slik at de kan velge bøker som passer for dem.
- Eleven skal velge bøker fra biblioteket ut fra egne interesser og leseferdigheter
- Elevene skal få oppleve at lesing er interessant, spennende, lærerikt og følelsesmessig engasjerende.
- Lærerne får økt kunnskap om veiledning og metoder for å bidra til at elevene velger rett bok.

TRINN 4

Kartlegging: Oral Reading Fluency

Støtteopplæring i lesing og skriving på trinn 4. Det er forventet at skolen setter av timer til ekstra støtte i lese- og skriveopplæringen på 4. trinn for tidlig oppfølging av elever som strever med utvikling av lese- og skriveferdigheter.

TRINN 5

Kartlegging: Nasjonal prøve i lesing Oral Reading Fluency

TRINN 8

Kartlegging: Nasjonal prøve i lesing

TRINN 9

Kartlegging: Nasjonal prøve i lesing

For informasjon om gjennomføring og oppfølging av nasjonale kartleggingsprøver henvises det til kommunens rutiner for dette:

[Rutine for gjennomføring og oppfølging av Nasjonale kartleggingsprøver](#)
[Rutine for gjennomføring av nasjonale prøver i lesing, regning og engelsk](#)

Registrering av kartleggingsresultater

Resultatene fra de obligatoriske kartleggingsprøvene i skolen skal registreres og lagres i programmet Conexus Engage.

2.2. UTVIKLINGSMÅL OG TILTAK PÅ ULIKE TRINN

Mange faktorer bidrar i utviklingen av leseferdigheter. I det følgende presenteres en skjematisk framstilling av utviklingsmål innen språklig bevissthet, ordforråd, lesing og skriving på ulike trinn, samt obligatoriske tiltak. Noen tiltak går igjen på mange trinn, og betydningen av disse presenteres først.

Arbeid med språk og ordforråd

Ordforståelse er avgjørende for å utvikle god leseforståelse. Det er viktig at elevene tilegner seg et akademisk ordforråd. Med akademisk ordforråd menes ord som ikke er så vanlige i det muntlige språket (eks. variere, struktur, reflektere og drøfte), men som elevene typisk vil møte i tekst. I tillegg må elevene lære fagspesifikke ord. Systematiske pedagogiske tiltak har positiv innvirkning på elevenes ordkunnskap, ved at elevene lærer flere ord og får en dypere forståelse av ordene de allerede kan. Hver uke skal det plukkes ut ord og begreper fra alle fag. Alle faglærere bør være involvert i dette arbeidet. Det bør utvikles rutiner for at faglærerne bruker de aktuelle ordene aktivt under innlæringsuken. Mange repetisjoner av ordet i ulike sammenhenger er viktig for å fremme forståelsen av ordets innhold. Forskning (Frost bl.a) viser at elever har kapasitet til å lære mange nye ord om dagen og at det bør være minst 10 – 12 ord man arbeider med forståelsen av hver uke på alle klassetrinn. Disse ordene må ikke forveksles med ord som elevene skal øve på primært for å lære å skrive dem riktig – dvs. såkalte øveord/diktatord.

Tilpasset lesetekst

På alle trinn er det satt opp en minimumstid i uka for lesing av tilpasset tekst. Målet med dette er at elevene skal få mulighet til å automatisere lesingen på det nivået de befinner seg. Mengdetrening på rett lesenivå er nødvendig for å fremme automatisering. For at en tekst skal være på elevens automatiseringsnivå, skal eleven kunne lese minst 90 prosent av ordene umiddelbart/uten nøling.

Foreldresamarbeid

På alle trinn skal det på minst ett foreldremøte gis informasjon om skolens lese- og skriveopplæring, og om hvordan foreldrene best kan følge opp denne. Dette temaet følges opp i individuelle utviklingssamtaler.

Skolebibliotek

Skolebibliotekene skal brukes aktivt for å stimulere leseglede og lesekompetanse hos elevene, gjennom å bidra til å gi elevene gode leseopplevelser og formidle litteratur tilpasset ulike avkodingsnivå. Skolebibliotekene bør ha et rikholdig utvalg også av lettlestbøker med varierte tema. Det bør være markert hvilken vanskegrad det er på bøkene med tanke på avkoding. (Nivåinndelingen i Damms leseunivers kan være hjelp i dette arbeidet). I tillegg bør arbeides for å bevisstgjøre elevene på hvordan de finner bøker på sitt lesenivå (eksempelvis ved bruk av femfinger-regelen). Et godt faglig samarbeid mellom skolebibliotekar, leseveileder og lærerne på de forskjellige trinnene synes å ha god effekt på leseopplæringen. Skolebibliotekaren har en viktig rolle i å anbefale bøker til lesesvake elever, stimulere bruk av lydbøker, og anbefale bøker til høytlesing i klasserommet. Skolebibliotekaren bør være en pådriver for en pedagogisk bruk av skolebiblioteket. Skolebibliotekene bør brukes systematisk (fast tid og hyppighet), og det bør være en ramme rundt bruken. Kommunen har en egen rutine med beskrivelse av retningslinjer for skolebiblioteket.

Oversikt over utviklingsmål og tiltak på ulike trinn

1. trinn

Område	Utviklingsmål	Obligatoriske tiltak	Tid / ansvarlig
Språklig bevissthet	Elevene skal kunne: - finne ord som rimer. - lage rim. - klappe stavelser. - lytte ut første og siste lyd i ord. - lytte ut lydene i korte lydrette ord. - vite forskjellen på korte og lange ord. - vite hva ord og setninger er.	Foreldremøte om lese- og skriveopplæringen	Kontaktlærer
Lesing	Bokstavkunnskap og koding Elevene skal kunne: - gjenkjenne bokstavenes lyd, form og navn. - lydere og trekke sammen lydene til ord. - avkode enkel tekst. - vokalene og konsonantene. Leseforståelse Elevene skal kunne: - gjengi mening i en enkel tekst. - svare muntlig på spørsmål fra teksten.	Bli lest for /medlesing/ lesing av tilpasset tekst: 15 min /dag på skolen og 15 min/dag hjemme.	Hele året/ kontaktlærer
Ordforråd	Elevene skal kunne: - spørre hva ukjente ord betyr. - sortere ord under ulike overbegreper. - beskrive sanseinntrykk språklig.	Arbeide med minimum 10 ord/begreper i uka	
Skriving	Rettskriving Elevene skal kunne: - skrive bokstavene som uttrykk for lyder i talespråket. - skrive ord med riktig forlyd. - skrive lydrette en – og tostavellesord. Tekstskaping Elevene skal kunne: - oppleve at det som sies, også kan skrives. - skrive eget navn og noen vanlige ikke-lydrette ord.		
Observasjon/kartlegging	Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøve i lesing Fortløpende observasjon av elevenes leseutvikling.	Obligatorisk i Lillestrøm kommune	Våren/ kontaktlærer Hele året/ kontaktlærer

2. trinn

Område	Utviklingsmål	Obligatoriske tiltak	Tid / ansvarlig
Språklig bevissthet	Elevene skal kunne: - dele ord i stavelser. - forklare hva et sammensatt ord er.	Foreldremøte om lese- og skriveopplæringen.	Kontaktlærer
Lesing	Bokstavkunnskap og koding Elevene skal kunne: - alfabetet. - mestre bruk av fonologisk lesestrategi. - anvende stavelseslesing ved lesing av lengre ord. Leseforståelse Elevene skal kunne: - stille spørsmål fra teksten. - gjenskape/gjenfortelle teksten.	Intensivt lesekurs etter helhetslesings-metoden 6 t/u i 10 + 5 uker. Lesing av tilpasset tekst: 15 min /dag på skolen og 15 min/dag hjemme. «Hva gjemmer boka?»	Kurslærer Kontaktlærer Den kulturelle skolesekken
Ordforråd	Elevene skal kunne: - ta i bruk strategier for å lære nye ord/begreper. - bruke nye ord /begreper i muntlige aktiviteter.	Arbeide med minimum 10 ord/begreper i uka.	
Skriving	Rettskriving Elevene skal kunne: - skrive på en måte som andre kan lese. - skrive lydrette ord uten konsonantforbindelser riktig. - skrive flere høy-frekvente ikke-lydrette ord riktig. Tekstskaping Elevene skal kunne: - delta aktivt i felles tekstskaping i gruppa. - skrive enkle egne tekster.		
Observasjon/kartlegging	Vurdering av leseferdighet med kartleggingsverktøyet Oral Reading Fluency Fortløpende observasjon av elevenes leseferdighet.	Obligatorisk i Lillestrøm	Våren/ kontaktlærer Hele året/ kontaktlærer

3. trinn

Område	Utviklingsmål	Obligatoriske tiltak	Tid / ansvarlig
Språklig bevissthet	Elevene skal kunne: - høre forskjell på lang og kort vokal. - kjenne til at ord kan deles inn i ordklasser (substantiv, verb og adjektiv) - skille mellom hovedmorfem og endelser. - gjenkjenne og bruke fortellende, spørrende og nektende helsetninger.	Foreldremøte om lese- og skriveopplæringen.	Kontaktlærer
Lesing	Bokstavkunnskap og koding Elevene skal kunne: - gjenkjenne diftonger og andre sammensatte grafemer. - bruke sine kunnskaper om morfemer i lesing. - gjenkjenne mange høyfrekvente ikke-lydrette småord. Leseforståelse Elevene skal kunne: - stille spørsmål fra teksten. - gjenskape/gjenfortelle teksten.	Lesing av tilpasset tekst: 20 min /dag på skolen og 15 min/dag hjemme. Forfatterbesøk	Kontaktlærer Den kulturelle skolesekken
Ordforråd	Elevene skal kunne: - ta i bruk nye strategier for å lære nye ord/begreper. - bruke nye ord/begreper i muntlig aktivitet.	Minimum 10 ord/begreper i uka.	
Skriving	Rettskriving/formell skriving Elevene skal kunne: - gjenkjenne og bruke punktum, utropstegn og spørretegn. - ha utviklet en automatisert fonologisk skrivestrategi. - bruke stavelsesstrategi i egen skriving. - skrive mange høyfrekvente ikke-lydrette småord riktig. Tekstskaping Elevene skal kunne: - skrive egne tekster i ulike sjangre – f. eks. eventyr og dikt.		
Observasjon/kartlegging	Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøve i lesing Fortløpende observasjon av elevenes leseferdighet. Vurdering av leseferdighet med Oral Reading Fluency	Obligatorisk på nasjonalt nivå. Obligatorisk i Lillestrøm	Høsten/ kontaktlærer Hele året/ kontaktlærer Våren/ kontaktlærer

4. trinn

Område	Utviklingsmål	Obligatoriske tiltak	Tid / ansvarlig
Språklig bevissthet	Elevene skal kunne: - kjenne de ulike ordklassene og funksjonene deres. - skille mellom forstavelse, hovedmorfem(er) og endelse. - vite at skrivemåten til et morfem er stabil selv om lydene endres.	Foreldremøte om lese- og skriveopp-læringen.	Kontaktlærer
Lesing	Bokstavkunnskap og koding Elevene skal kunne: - gjenkjenne og benevne diftonger og andre sammensatte grafemer raskt og uten å nøle. - anvende kunnskapen om morfemer i lesing. - tilpasse lesestrategi etter behov. - oppsummere hovedinnholdet i tekster de leser. Leseforståelse Elevene skal kunne: - ta i bruk sin for forståelse i møtet med ny tekst. - overvåke sin egen forståelse under lesing. - ta i bruk lesestrategier i fagtekster.	Lesing av tilpasset tekst: 20 min /dag på skolen og 15 min/dag hjemme. Bokprat Fokus på lesing av fagtekster.	Kontaktlærer Kommunens skolebiblioteksrådgiver
Ordforråd	Elevene skal kunne: - ta i bruk nye strategier for å lære nye ord/begreper. - bruke nye ord/begreper i muntlig aktivitet.	Minimum 10 ord/begreper i uka.	Kontaktlærer
Skriving	Rettskriving/formell skriving Elevene skal kunne: - anvende kunnskapen om morfemer i skriving. - skrive de fleste lydrette og mange ikke-lydrette ord riktig. - anvende kunnskapen om lang og kort vokal ift. dobbelt konsonant i egne tekster - anvende stor bokstav, punktum, utropstegn og spørretegn i egne tekster. Tekstskaping Elevene skal kunne: - skrive fortellinger med begynnelse, utvikling og slutt. - gi tilbakemelding på andres tekster ved modellering.		
Observasjon/kartlegging	Vurdering av leseferdighet med Oral Reading Fluency Fortløpende observasjon av elevenes leseferdighet.	Obligatorisk i Lillestrøm	Våren/ kontaktlærer Hele året/ kontaktlærer

5. trinn

Område	Utviklingsmål	Obligatoriske tiltak	Tid / ansvarlig
Språklig bevissthet	Elevene skal kunne: - variere ordvalget sitt ved hjelp av synonymer	Foreldremøte om lese- og skriveopp-læringen.	Kontaktlærer
Lesing	Bokstavkunnskap og koding Elevene skal kunne: - bruke en rask og sikker ortografisk avkodingsstrategi. Leseforståelse Elevene skal kunne: - rutiner for å aktivisere, overvåke og justere egen forforståelse og leseforståelse ved lesing av tekst. - lage spørsmål til tekster de leser - oppsummere hovedinnholdet i tekster de leser.	Lesing av tilpasset tekst: Minimum 60 min /uke på skolen og 20 min/dag hjemme.	Kontaktlærer
Ordforråd	Elevene skal kunne: - ta i bruk nye strategier for å lære nye ord/begreper. - bruke nye ord i muntlige og skriftlige aktiviteter/arbeider.	Minimum 10 ord/begreper i uka.	Kontaktlærer /faglærere
Skriving	Rettskriving/formell skriving Elevene skal kunne: - formulere egne regler for skriving av ikke-lydrette ord. - bruke komma ved oppramsing. Tekstskaping Elevene skal kunne: - gi begrunnet respons på andres tekster. - skrive enkle fagtekster. -		
Observasjon/ kartlegging	Nasjonal prøve i lesing Vurdering av leseferdighet med Oral Reading Fluency Fortløpende observasjon av elevenes leseferdighet.	Obligatorisk på nasjonalt nivå. Obligatorisk i Lillestrøm	September/ kontaktlærer Våren/ kontaktlærer Hele året/ kontaktlærer

6. trinn

Område	Utviklingsmål	Obligatoriske tiltak	Tid / ansvarlig
Språklig bevissthet:	Elevene skal kunne: - betydningen av funksjonene til hel- og leddsetninger. - forskjellen på ulike teksttyper (skjønnlitteratur og sakprosa/fagtekster). - kjenne ulike muntlige sjangre.	Foreldremøte om lese- og skriveopp-læringen.	Kontaktlærer
Lesing	Bokstavkunnskap og koding Elevene skal kunne: - konsolidere og videreutvikle ortografisk avkodingsstrategi. Leseforståelse Elevene skal kunne: - lage spørsmål til egne tekster. - oppsummere hovedinnholdet i egne tekster. - utvikle ferdigheter i å "lese mellom linjene".	Lesing av tilpasset tekst: Minimum 60 min /uke på skolen og 20 min/dag hjemme. Forfatter-besøk	Kontaktlærer Den kulturelle skolesekken
Ordforråd	Elevene skal kunne: - ta i bruk nye strategier for å lære nye ord/begreper. - bruke nye ord i muntlige og skriftlige aktiviteter/arbeider.	Minimum 10 ord/begreper i uka.	Kontaktlærer/faglærere
Skriving	Rettskriving/formell skriving Elevene skal kunne: - bruke egne og formelle rettskrivingsregler i arbeid med egne tekster. - bruke noen kommaregler i egne tekster. Tekstskaping Elevene skal kunne: - bruke leddsetninger i egne tekster.		
Observasjon/kartlegging			

7. trinn

Område	Utviklingsmål	Obligatoriske tiltak	Tid / ansvarlig
Språklig bevissthet	Elevene skal kunne: - vite at det finnes ulike skriftlige sjangre. - kjenne prinsippet om etymologisk regulering. (Se hovedområdet skriving.)	Foreldremøte om lese- og skriveopp-læringen.	Kontaktlærer
Lesing	Bokstavkunnskap og koding Elevene skal kunne: - ha konsolidert ortografisk avkodingsstrategi. - Veksler mellom fonologisk og ortografisk lesestrategi på en fleksibel måte. Leseforståelse Elevene skal kunne: - noen rutiner for å aktivisere, overvåke og justere egen forforståelse og leseforståelse ved lesing av tekst. - ta stilling til teksttype og leseformål før lesing. - ha videreutviklet ferdighetene i å "lese mellomlinjene".	Lesing av tilpasset tekst: Minimum 60 min /uke på skolen og 20 min/dag hjemme.	Kontaktlærer
Ordforråd	Elevene skal kunne: - ta i bruk nye strategier for å lære nye ord/begreper. - bruke nye ord i muntlige og skriftlige aktiviteter/arbeider.	Minimum 10 ord/begreper i uka.	Kontaktlærer/ faglærere
Skriving	Rettskriving/formell skriving Elevene skal kunne: - skrive noen etymologisk regulerte ord riktig (eks. pizza, diesel). - anvende formelle rettskrivingsregler i egne tekster. - bruke komma i egne tekster. Tekstskaping Elevene skal kunne: - vurdere egne tekster med hensyn til formål og form.		
Observasjon/kartlegging			Hele året/kontaktlærer

8. – 10. trinn

Område	Utviklingsmål	Obligatoriske tiltak	Tid / ansvarlig
Språklig bevissthet	Elevene skal kunne: - kjenne igjen ulike skriftlige sjangre etter kriterier for hver av sjangrene.	Foreldremøte om lese- og skriveopp-læringen.	Kontaktlærer
Lesing	Leseforståelse Elevene skal kunne: - formulere leseformål. - tilpasse lesingen sin etter teksttype og leseformål - skille mellom vesentlig og uvesentlig informasjon. - organisere tekstens innhold på en måte som er hensiktsmessig for læring.. - reflektere over anvendte lesestrategier.	1 t/u lesetime – høytlesing/ stillelesing Lesing hjemme: 90 min/uke. Trinn 9: Forfatter-besøk	Ansvarlig avtales på den enkelte skole. Den kulturelle skolesekken
Ordforråd	Elevene skal kunne: - ta i bruk nye strategier for å lære nye ord/begreper. - bruke nye ord i muntlige og skriftlige aktiviteter/arbeider.	Minimum 10 ord/begreper i uka.	Kontaktlærer/ faglærere
Skriving	Rettskriving/formell skriving Elevene skal kunne: - anvende formelle rettskrivingsregler i egen tekstskaping. - anvende formelle tegnsettingsregler i egen tekstskaping. Tekstskaping Elevene skal kunne: - tilpasse språk og innhold etter sjangerdefinisjonene.		
Observasjon/ kartlegging	8. trinn: Nasjonal prøve i lesing. 9. trinn: Nasjonal prøve i lesing.	Obligatorisk på nasjonalt nivå Obligatorisk på nasjonalt nivå	September September

3. SPRÅK- OG LESEVEILEDER

Alle kommunale skoler skal ha en språk- og leseveileder. Språk- og leseveilederen skal fungere som veileder, inspirator og koordinator i skolens arbeid med å utvikle elevenes språkkompetanse og lese- og skrivekompetanse. Språkløyper kan være en nyttig ressurs i skolens utviklingsarbeid på disse områdene. I beskrivelsene av arbeidsoppgavene til språk- og leseveileder under er ordet medvirke bevisst brukt fordi språk- og leseveilederen skal virke under skolelederens ansvar.

1. Språk- og leseveilederen skal medvirke til å utforme, iverksette og kvalitetssikre skolens plan for lese- og skriveopplæringen.

Dette innebærer at språk- og leseveilederen skal:

- delta i skolens pedagogiske styringsteam og møte i det kommunale nettverket for språk- og leseveiledere.
- delta i vurderingen av resultatene fra de obligatoriske kartleggingsprøvene på team- og klassenivå.
- delta på dialogmøter med skoleeier etter kartleggingene i lesing.

2. Språk- og leseveilederen skal medvirke til å spre kunnskap om teori om stimulering av ord- og begrepsforståelse, og om opplæring i lesing og skriving.

Dette innebærer at språk- og leseveilederen skal:

- gi tilpassede kurs eller veiledning etter behov for hele eller deler av personalgruppa.
- støtte lærer i å orientere om skolens lese- og skriveopplæring for foreldre.
- få mulighet til å holde seg oppdatert faglig via tilgang til ny litteratur og kursdeltakelse.
- motivere andre lærere ved skolen til å utvikle seg faglig ved å informere om ny litteratur og aktuelle kurstilbud.
- medvirke til at det er en systematikk i skolens arbeid med ord- og begrepsstimulering.

3. Språk- og leseveilederen skal tilrettelegge for kortvarige og intensive tiltak og kurs i lesing/skriving.

Dette innebærer:

- modellere gode undervisningsopplegg for utvikling av ordforståelse, avkoding og rettskriving på ulike trinn.
- kvalitetssikre kurs i lesing/skriving som avholdes innenfor rammen av tilpasset opplæring ved å delta i planlegging og evaluering av kursene.

4. Språk- og leseveilederen skal medvirke til at alle elever får mulighet til å delta aktivt i alle fag som krever leseferdighet.

Dette innebærer å:

- medvirke til at alle lærere blir bevisste om at de er språk- og leselærere.
- veilede faglærere i ulike fag om egnede lesestrategier og metoder for å utvide ordforrådet hos elevene.
- holde seg orientert om programvare som kan brukes i lese- og skriveopplæringen og veilede aktuelle lærere om bruk av programvaren.

5. Språk- og leseveilederen skal inspirere til å utvikle en levende lesekultur ved skolen.

Dette innebærer:

- å planlegge og evaluere ulike former for språkstimulerende og skriftspråkstimulerende miljøer, lesekampanjer og lignende i samarbeid med skolebibliotekaren og aktuelle lærere.

4. OPPFØLGING AV ELEVER MED BEHOV FOR STYRKING AV ORD- OG BEGREPFORSTÅElsen

4.1. SCREENING

Alle elever får kartlagt sine leseferdigheter på 1. og 3. trinn med Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøver. Skolen bør følge utviklingen til elevene som kommer under kritisk grense på delprøvene å lese er å forstå, og vurdere behovet for individuell kartlegging og/eller tiltak.

4.2. INDIVIDUELL KARTLEGGING

4.2.1 Behov for særskilt språkopplæring

Elever med mulig behov for særskilt språkopplæring kartlegges tidlig på skoleåret, og vedtak etter § 3-6 fattes ved behov. Skolen følger retningslinjene i kommunens rutine for særskilt språkopplæring.

4.2.2 Rutiner for kartlegging og tiltak innen tilpasset opplæring

1. Ved bekymring for elevers språkferdigheter gjennomføres en screeningtest, som:
 - Begrepsforståelse (primært for 1. trinns elever)
 - Språk 6 -16

Ved bekymringsfulle resultater, går skolen videre med pkt. 2 – 3. Hensikten med å kartlegge elevens språkferdigheter nærmere, er å finne et grunnlag for å kunne gi elevene en best mulig tilpasset opplæring.

2. Tiltak iverksettes innenfor rammen av tilpasset opplæring. Resultatene fra kartleggingen og tiltak presenteres og drøftes med foresatte.

3. Elevens utvikling vurderes på nytt etter en avtalt periode med utprøving av tiltak. Det vurderes også om eleven i denne perioden har vist større framgang enn tidligere, om det er grunn til å forvente at denne framgangen vil fortsette ved hjelp av de tiltakene som er, eller om eleven bør drøftes med PPA med tanke på videre utredning.

4.2.3 Rutine ved henvisning til PPA for utredning av språkvansker

Hvis en elev har vist liten framgang etter den avtalte perioden med særskilt tilrettelegging, bør det i tverrfaglige møter vurderes om eleven bør henvises PPA for utredning. Det forutsettes da at punktene over er gjennomført.

Med henvisningen til PPA skal følgende vedlegges eller være tilgjengelig i Conexus Engage:

1. Pedagogisk rapport med beskrivelse av elevens språklige ferdigheter (ordforråd, setningsoppbygging, fortelleferdigheter), hvilke tiltak som har vært gjennomført og elevens respons på tiltakene.
2. Obligatoriske kartleggingsresultater (Conexus Engage)
3. Resultater fra Språk 6-16

4. Spørreskjemaet «20 spørsmål om språkferdigheter», utfylt av foreldre og kontaktlærer
5. Resultater fra eventuell annen individuell kartlegging som er foretatt. (Skal sendes via P360 eller være tilgjengelige i Conexus Engage.)
6. Dokumentasjon på at syn og hørsel er sjekket og undersøkelsens resultat.

4.2.4 Utredning hos PPA

- Foreldrene innkalles til en samtale om elevens utvikling.
- Samtale med eleven om egen situasjon og opplevelse av opplæringstilbudet.
- Gjennomføring av aktuell kartlegging.
- PPA utarbeider en sakkyndig vurdering og vurderer behovet for individuelt tilrettelagt opplæring.
- PPA har tilbakemeldingsmøte med foreldre og skole, hvor sakkyndig vurdering gjennomgås og aktuelle tiltak for eleven presenteres. Avtale om hvem som gir eleven tilbakemelding på utredningen og innholdet i tilbakemeldingen.

5. OPPFØLGING AV ELEVER MED LESE- OG SKRIVEVANSKER / DYSLEKSI

5.1. SCREENING

Alle elever får kartlagt sine leseferdigheter våren på 1. og høsten på 3. trinn med Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøver. Resultatene av kartleggingsprøvene kan plasseres over eller på/under en fastsatt bekymringsgrense. Elever som har fått følgende resultater på kartleggingsprøvene skal følges opp videre individuelt:

Trinn 1

Elever som har resultat under kritisk grense på delprøven Ordlesing, og som har utfordringer med staving, skal få tilbud om intensivt lesekurs etter helhetslesingsmetoden på trinn 2.

Trinn 3

Elever som har resultater under kritisk grense på begge disse oppgavene, skal testes videre individuelt

- Ordlesing
- Staving

Trinn 2-5

Elever som har resultat på rødt nivå (under 20. persentilen) på Oral Reading Fluency, skal testes videre individuelt. Skolene må vurdere behovet for individuell kartlegging for elever som har resultater nær bekymringsområdet.

5.2. INDIVIDUELL KARTLEGGING

Skolen må fortløpende gjennom hele skoleåret observere elevenes leseferdighet, og iverksette kartlegging og tiltak for elever med behov for tilpasset støtte. For eldre elever bør spesielt den skriftlige utviklingen vurderes.

Det bør gjennomføres både normerte kartlegginger og dynamiske kartlegginger. Ved en dynamisk kartlegging forsøker man å avklare med hvilke strategier eleven løser oppgavene og hva som må tilføres av støtte og hjelp for at oppgaver som i utgangspunktet er for vanskelige, likevel kan løses.

De forskjellige kartleggingsprøvene belyser ulike sider ved elevens leseferdighet. I valg av kartlegging må man vurdere hva man ønsker informasjon om gjennom kartleggingen.

5.2.1 Rutiner for kartlegging for tilpasset opplæring

1. Eleven gjennomgår en screeningtest – enten individuelt eller i klassen.
2. Skolen velger selv hvilket testopplegg den vil bruke for å få et best mulig utgangspunkt for å utarbeide et opplegg for tilpasset opplæring for eleven.

Forslag til kartleggings- og testmateriell:

Arbeidsprøven	Ordkjedetesten	S-40 (setningsleseprøve)
STAS/STAS junior	LOGOS	Språk 6 – 16
Lesesenterets stoveprøve		Oral Reading Fluency

Det kan være aktuelt å utarbeide en "pakkeløsning" med utvalgte oppgaver fra forskjellige kartlegginger. Noen av oppgavene må være skriftlige.

3. Resultatene fra testingene presenteres i en testrapport som også legges fram for foresatte. Det blir satt i gang særskilt tilrettelegging innenfor rammen av tilpasset opplæring. Denne opplæringen skal bygge på resultatene om elevens sterke og svake sider innenfor lesing/skriving, og følge forslagene til tiltak som presenteres i rapporten.

4. Elevens utvikling vurderes på nytt etter en avtalt periode med særskilt tilrettelegging. Det vurderes også om eleven i denne perioden har vist større framgang enn tidligere, om det er grunn til å forvente at denne framgangen vil fortsette ved hjelp av de tiltakene som er, eller om eleven bør drøftes med PPA med tanke på videre utredning.

5.2.2 Rutiner ved henvisning til PPA for utredning av lese- og skrivevansker

Hvis en elev har vist liten framgang etter den avtalte perioden med tiltaksutprøving, bør skolen drøfte med PPA om eleven bør henvises til PPA. Det forutsettes da at punktene i 5.2.1 er gjennomført. I tillegg anbefales det at elevens syn og samsyn er undersøkt hos optiker.

Med henvisningen til PPA skal følgende vedlegges:

1. Pedagogisk rapport om det aktuelle funksjonsnivået til eleven i lesing/skriving, hvilke tiltak som har vært gjennomført og elevens respons på disse tiltakene.
2. Dokumentasjon fra syn- og samsynsundersøkelse hos optiker (dersom dette er gjennomført).
3. Dokumentasjon på at hørsel er sjekket og undersøkelsens resultat.
4. Obligatoriske kartleggingsresultater (Conexus Engage)
5. Skoler som har kompetanse til å gjennomføre Logos skal legge ved profil, standardrapport og kopi av diktaten etter testing med Logos. Det må gjennomføres en fullstendig Logos. Skoler som ikke har Logos-sertifiserte pedagoger, må legge ved kopi av annen lese- og skrivekartlegging som er gjennomført.
6. Kopi av en side egenprodusert, håndskrevet tekst (friskriving). Hvis en datatekst gir nyttig tilleggsinformasjon, vedlegges også en slik.
7. Egenprodusert tekst i engelsk (friskriving) legges ved henvisning av elever fra trinn 5 og over. Husk å beskrive elevens engelskferdigheter i pedagogisk rapport. Dette gjelder også yngre elever.
8. Resultater fra eventuell annen individuell kartlegging som er foretatt.

5.2.3 Utredning hos PPA

- Foreldrene innkalles til en samtale om elevens språk-, lese- og skriveutvikling. På samme møte informeres også om kommunens tiltaksplan for elever med dysleksi.
- Eleven leser en tilpasset lesetekst slik at utreder får et oppdatert inntrykk av elevens leseferdighet.
- Elever fra trinn 5 og oppover leser også en engelsk tekst.
- Ved behov kartlegges elevens læreforutsetninger.
- PPA utarbeider en sakkyndig vurdering som beskriver resultatet av utredningen, og elevens behov for oppfølging.

5.2.4 Etter utredning hos PPA

- For elever med dysleksi utarbeider skolen en individuelt tilpasset Plan for elever med dysleksi.
- Skolen avholder et møte med foreldrene hvor den individuelt tilpassede Plan for elever med dysleksi blir presentert og gjennomgått.
- Skolen hjelper foreldre og elev å søke om kompensierende hjelpemidler, og gir foreldre og elev opplæring i bruken av disse.
- Skolen sørger for at elevens Plan for elever med dysleksi leses av alle lærere som har opplæring med eleven. Planen oppdateres årlig.

Vedrørende lese- og skrivestøttende program: Det anbefales å velge Feide-innlogging for eleven der det er mulig (eks. på Lingdys Pluss). Før overgang til videregående skole må elevens bruker bli koblet opp mot elevens private e-postadresse.

5.3. PLAN FOR ELEVER MED DYSLEKSI

Dysleksi er en lærevanske som først og fremst påvirker evnene til å lese korrekt og med flyt og til å stove. Karakteristiske kjennetegn på dysleksi er vansker med fonologisk bevissthet, språklig minne og språklig prosesseringshastighet. Dysleksi forekommer på alle evnenivåer. Dysleksi bør ses som en vanske på et kontinuum, og ikke som en avgrenset kategori som det eksisterer klare avgrensingspunkter for. Personer med dysleksi kan også ha vansker med visse deler av språket, motorisk koordinasjon, hoderegning, konsentrasjon og organisering. Disse vanskene er imidlertid ikke i seg selv markører for dysleksi. Man kan få en god indikasjon på hvor alvorlig og varig personens dyslektiske vansker er, ved å observere hvordan personen responderer på systematiske og godt strukturerte hjelpetiltak. (The Rose Report, 2009).

Behovet for tiltak vil variere med grad av vansker og alder. Hver skole utarbeider en lokal tiltaksplan for elever med dysleksi. Forslag til tiltak i en slik plan er skissert under. Skolene har også anledning til å legge til egne tiltak.

- Skolen gir opplæring i et tekstbehandlingsprogram med lese- og skrivestøtte (*som Lingdys Pluss eller IntoWords*).
- Skolen tilbyr opplæring i og bruk av verktøyet Mindomo (tilgjengelig i Creaza).
- Touchopplæring (*for eksempel ved hjelp av programmet Ti fingre*).
- Pc/iPad brukes til skrivearbeider i alle fag.
- Tilbud om opplesning av oppgavetekster under matematikkprøver.
- Adgang til å besvare prøver i f. eks. samfunnsfag, KRLE og lignende fag muntlig.
- Ved behov lengre tid på prøver og tentamener.
- En time lengre tid ved eksamen på trinn 10.
- Tilpassede lekser.
- Tilbud om årlige intensive kurs i lesing/skriving. (*Må spesifiseres ift. trinn, innhold og lengde.*)
- Tilbud om intensive kurs i lesing/skriving i engelsk fra 5. trinn. (*Må spesifiseres ift. trinn, innhold og lengde.*) For 5.-7. trinn gis det kurs med utgangspunkt i *HELP-materiellet*.
- Hjelp med å finne tilpassede lesetekster for lesetrening (tekster på 90%-nivå.)
- Utprøving og opplæring i bruk av lærebøker på lydbok eller bruk av digitale bøker. (*Det bør prøves ut og vurderes ulike typer lydbøker og smartbøker.*)
- Informasjon om innmelding i Tibi – biblioteket for tilrettelagt litteratur (www.tibi.no).
- Tilgang til lydbøker, digitale lærebøker i (spesifiser fag), eller digitale tekster i opplesbart format.
- Ekstra oppfølging av lærer ved avskrift fra tavla eller nedtegning av muntlige beskjeder. Adgang til å avfotografere tavla ved hjelp av smarttelefon eller nettbrett.
- Fritak fra formell vurdering i norsk sidemål. (*Elever med dysleksi har etter §9 - 21 i forskrift til opplæringsloven rett til fritak fra vurdering med karakter i skriftlig sidemål. Dette er en avgjørelse som bør tas av elev, foreldre og skole i fellesskap, og i vurderingen må det legges vekt på både nåværende og videre utdanningsløp.*)

Mal (standardtekst) for Plan for elever med dysleksi finnes digitalt på Sikker sone (i

mappe med maler).

VEDLEGG

[Vedlegg 1: Språkvekst, 2-3 år](#)

[Vedlegg 2: Språkvekst, 3-5 år](#)

[Vedlegg 3: Intensive lesekurs etter helhetslesingsmetoden på 2. trinn](#)

[Vedlegg 4: Rutine for obligatoriske Help-kurs, fra og med skoleåret 2021-2022](#)

[Vedlegg 5: Rett bok til rett barn](#)

LITTERATUR

- Aukrust, V.G. (2005): *Tidlig språkstimulering og livslang læring – en kunnskapsoversikt*. Rapport utarbeidet for Utdannings- og forskningsdepartementet. Pedagogisk forskningsinstitutt Universitetet i Oslo
- Elsbakk, L. L. og Valle, A .M. (2000): *Språksprell. Metodiske språkleker for 4 – 6-åringer*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag ASA
- Engen, L. og Helgevold, L. (2017): *Leselosboka*. Oslo: Cappelen Damm AS
- Frost, J (red) (2009): *Språk- og leseveiledning – i teori og praksis*
Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Frost, J., Møller Sørensen, P., Bone, W. og Precht Dolva, K. (2005):
Leselærerprosjektet i Skedsmo 2004 – 2005. Effekten av et lesemetodisk opplegg på årstrinn 3 for elever under kritisk grense. *Spesialpedagogikk*.nr. 9/05 (Forskningsutgave), 45 - 59
- Hagtvet, B. E. (1988): *Skriftspråkutvikling gjennom lek*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hagtvet, B.E., Frost, J og Refsahl, V (2015): *Den intensive leseopplæringen. Dialog og mestring når lesingen har låst seg*. Oslo: Cappelen Damm
- Høien, T. og Lundberg, I. (1992): *Dysleksi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Klinkenberg, JE (2005): *Å bedre barns leseflyt. 27 varianter av repetert lesing*. Oslo: Aschehoug
- Kverndokken, K (2012): *101 måter å lese leseleksa på*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Lesesenteret (2013): *Lesesenterets staveprøve*. Stavanger: Lesesenteret.
- Maagerø, E og Seip Tønnesen, E. (2009): *Å lese i alle fag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meyer Bjerkan, K m. fl. (2013): *Ordforråd hos flerspråklige barn*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Niedersøe, J., Madsbjerg, S., Frost, J. og Sørensen, P M.,(2006): Det tidlige sprogs betydning for læseindlæringen, *Psykologisk Pædagogisk Rådgivning*, nr. 2/06, 162 - 171
- Roe, A. (2011): *Lesedidaktikk - etter den første leseopplæringen*. Oslo: Universitetsforlaget.

AKTUELLE NETTSTEDER

<https://lesesenteret.uis.no>

Lesesenteret ved universitetet i Stavanger

www.nubu.no

Nasjonalt utviklingssenter for barn og unge

www.statped.no

Statlig spesialpedagogisk støttesystem

www.dysleksinorge.no

Dysleksi Norge

www.skrivesenteret.no/

Nasjonalt senter for skriveopplæring og skriveforskning

<https://sprakloyper.uis.no/>

Nettbaserte kompetanseutviklingspakker til bruk i den enkelte skole og barnehage

SPRÅKVEKST

Systematisk tiltak for styrking av barns ordforråd og fortelleferdigheter (aldersgruppen 2-3 år)

Barn har behov for ulik grad av støtte for å utvikle et godt språk. Tiltaket *Språkvekst* rettes mot den gruppen barn som har et særlig behov for systematisk språkstimulering. Tiltaket skal prøves ut før et barn henvises til PP-tjenesten på grunn av vansker med språk.

Tiltaket er et supplement til det allmennpedagogiske arbeidet med språk i barnehagen. Det må derfor være en sammenheng mellom ordene og begrepene det fokuseres på i tiltaket og hva som skjer på avdelingen. Barn har behov for mange gjentakelser i ulike kontekster for å tilegne seg nye ord.

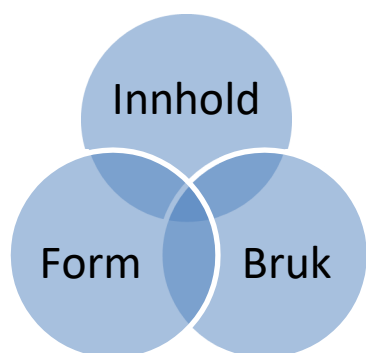
Målgruppen for tiltaket er barn med enspråklig og flerspråklig bakgrunn som trenger systematisk språkstimulering. Målet med tiltaket er at barna gjennom deltakelse i språkgrupper styrker ord- og begrepsforståelsen, utvider ordforrådet, tilegner seg strategier for å lære nye ord, samt å systematisere og analysere ord.

Teorigrunnlag

Det er valgt å bruke prinsipper fra Word Generation tilnærmingen i utviklingen av tiltaket. Word Generation legger vekt på at barn best lærer nye ord og begreper i en kontekst; i en helhetlig sammenheng. Et annet viktig aspekt er at det jobbes med det samme ordet i flere ulike kontekster, slik at barna oppnår en dypere forståelse av ordene (Snow, Lawrence & White, 2009). Etter prinsippene i denne tilnærmingen skal fokusordene det arbeides med velges ut ifra en tekst i en bok, en fortelling, sang, regle eller et eventyr, altså en kontekst.

Et annet viktig prinsipp er å visualisere og strukturere barnas kunnskap om ordene. Strukturert arbeid med barns forståelse av meningen av ord har vist seg nyttig for blant annet barn med språkrelaterte vansker og flerspråklige barn (Ottem og Mossige, 2019). Det er viktig at barna er aktive i dialogen og refleksjonen rundt ords betydning.

Det er vanlig å dele språket inn i tre ulike komponenter, innhold, form og bruk. Sammen er disse tre delene viktige i kommunikasjonen mellom mennesker. Som figuren under viser, henger de tre komponentene tett sammen og er til dels overlappende. I arbeid med språk og ord må det derfor jobbes med alle de tre komponentene.

BLOOM OG LAHEYS SPRÅKMODELL
(1978)

- INNHOLD er hva som blir sagt og hva som blir forstått.
- FORM er delene av hvordan ord eller lyder er knyttet sammen. Herunder kommer lydsammensetning, rytme, rim, setningsoppbygging og grammatikk.
- BRUK er den sosiale siden ved språket. Hvordan vi tilpasser språket vårt ut ifra den situasjonen og sammenhengen vi er i, og ut ifra hvilke mottakere vi forholder oss til.

Det er integrasjon av INNHOLD, FORM og BRUK som utgjør et barns språklige kompetanse.

Grunnprinsipper i arbeidet

Valg av kontekst og fokusord

Velg en sang, en fortelling, bok eller et eventyr som skal være tema for en eller flere uker. Dette danner konteksten ordene skal læres innenfor. Velg ut tre til fem ord som det arbeides med per uke gjennom varierte arbeidsmåter. Disse ordene omtales videre som *fokusord*. Den valgte konteksten formidles til barna mellom 3-5 ganger i løpet av en uke. Velg kontekster knyttet til noe barna er opptatt av.

I de første øktene formidles innholdet gjennom konkrete og muntlig presentasjon. I ukens siste økter kan innholdet formidles gjennom tekst. Velg kontekst (fortellinger, sanger, eventyr) som kan illustreres med tiltalende bilder, og har passe mye tekst per side.

Bruk av konkrete, tankekart og andre arbeidsmåter

Bruk av konkrete og handlinger er viktige elementer for å utvikle barnas ordforståelse. Når barna har førstehåndserfaringer med ordet, samles barnas refleksjoner om fokusordet på et tankekart, sammen med konkrete, bilder og tegninger av ordet (se vedlegg). Den voksne legger opp til samtale, refleksjon og undring rundt ordets INNHOLD, FORM og BRUK. Tankekart kan også bygges opp ved å bruke mange konkrete.

I tillegg til tankekart kan aktiviteter som å gå på oppdagelsesferd, tegne, klippe og lime bilder, sang, rim og regler, drama og bevegelser, plastelina, trolldag og lottospill være innfallsvinkler for å erfare og bruke fokusordene. Forskjellige aktiviteter gir ulike sanseopplevelser som kan være med å utvide barnas forståelse for ordets innhold.

Helhet og sammenheng

Fordi barn trenger å møte ord i varierte kontekster for å utvikle sin ordforståelse, er det nødvendig å tilrettelegge for repetisjon av ordet i ulike kontekster. Dette forutsetter at alle voksne i barnehagen er kjent med fokusordene det arbeides med. Å henge opp tankekartene på et fast sted på avdelingen, ha tilgjengelig flere bøker og sanger hvor fokusordene går igjen, eller legge opp til aktiviteter på avdelingen hvor barna møter ordene igjen, kan være med å skape sammenheng i barnets barnehagehverdag.

Foreldresamarbeid

Det er viktig at foreldrene får god informasjon om tiltaket. Enkelte ganger kan konkrete beskrivelser og å bli vist materiell gjøre det lettere for foreldre å forstå innholdet i arbeidet.

Barnehagen bør informere om og synliggjøre hvilke fokusord og kontekster (sanger og bøker) det jobbes med. Disse kan henges opp på avdelingen og gis til foreldrene. Foreldre bør oppfordres til å bruke fokusordene hjemme, også på morsmålet hvis barnet er flerspråklig.

Gruppeledelse gjennom god voksenpraksis

Kjennetegnene¹ under beskriver ønsket voksenpraksis i språkgruppene:

- Den voksne lager en fast struktur på arbeidet i språkgruppen
- Den voksne gir barna tydelige og vennlige beskjeder
- Den voksne sørger for god turtaking mellom barna
- Den voksne er nysgjerrig, utforskende og gir ros
- Den voksne stiller inviterende spørsmål
- Den voksne gir barna tid til å tenke

¹ For flere kjennetegn se *Kvalitetsplan barnehage, kvalitetssikring av omsorgs- leke og læringsmiljø*

Gjennomføring av språkvekst

Tiltaket går over 10 uker

Uke 1: Observasjon av språkferdigheter.

Uke 2 - 9: Språkgrupper i ca. 15 – 20 minutters økter (må justeres etter barnas alder) 3 - 5 dager i uka.

Uke 10: Observasjon av språkferdigheter.

Observasjon og utvelgelse

Barna observeres ved hjelp av egnet materiell (for eksempel TRAS-skjema). Vurder hvilke ord barnet har mest behov for å lære, eksempelvis viktige ord for å komme inn i lek og samtale.

Aktuelle barn fordeles i grupper. I alderen 2-3 år anbefales grupper med opptil 3 barn.

Pedagogen tar hensyn til barnas språklige nivå og interesser når gruppene settes sammen.

Struktur

- Bruk et fast rom til språkgruppeøktene
- Ha med tomme tankekart, limstift, tegnesaker, konkrete og bilder som er aktuelle for å illustrere fokusordene
- Bruk enkle lytteregler (se eksempel i vedlegg)
- Ta bilde av hvordan fokusordet har blitt jobbet med (for eksempel tankekart og konkrete) hvor det vises hvordan fokusordets innhold-, form- og bruksside har blitt jobbet med.

I etterkant av språkøkten

- Send hjem bilde av arbeidet med fokusordet slik at foreldrene er kjent med fokusordene, og barnet får flere øvingsmuligheter for bruk av ordet. Flerspråklige foreldre bør oppfordres til å fortelle barna hva fokusordet betyr på morsmålet, dersom barna ikke kan dette fra før.

Kilder

Bloom, L. & M. Lahey (1978): *Language development and language disorders*. New York: John Wiley & Sons

Ottem, E. og Mossige, (2019): Strukturert vokabularundervisning i grunnskolen og førskolen. Psykologi i kommunen. Nr. 3, 2019

Snow, C.E., Lawrence, J.F. & White, C. (2009): *Generating Knowledge of Academic Language Among Urban Middle School Students*. Journal of Research on Educational Effectiveness, 2

Gangen i språkøktene er delvis basert på språktreningen Lervåg m. fl. gjennomførte i forbindelse med en av sine undersøkelser, se <http://www.slideshare.net/MonicaMelbyLervg/oslo-foredrag-2016>

Vedlegg

Eksempel på fokusord, aktiviteter og leker

Eksempel på tankekart

Lytteregler

Skal vi leke? Svein Nyhus 	Forslag til fokusord: Bestemmer Oppover Høyt Hemmelighetene Gjemme Flekken Flat Rister
Forslag til aktiviteter og leker: 1. Kims lek Bruk Kims lek for å skape en annen arena for å bruke ordene <i>gjemme</i>, <i>hemmelighet</i>, <i>bestemme</i>. Legg trykk på fokusordet, og gjenta de flere ganger. 2. Gå på oppdagelsesferd Let etter ting som er <i>flate</i>, <i>flekkete</i>, noe som er <i>høyt</i> oppe, noe som går <i>oppover</i> og ting vi kan <i>riste</i> på. 3. Tegne-/maleaktivitet Barna kan male <i>flekker</i> på rene ark og/eller bilder av dyr som har flekker (som barna kan fargelegge/male) eks. hunder, mariehøne, leopard, giraff og ku.	

God natt, Brillebjørn Ida Jackson 	Forslag til fokusord: Rulle Bykse Krøll Lyser Ingenting Slitsomt Snorke
Forslag til språklige aktiviteter og språkleker: 1. «Se og si» Si: <i>Se på dette bildet. Her er det mange ting som vi har hjemme på soverommet vårt. Kan du peke på de tingene du vet navnet på, og si navnet på dem?</i> La barnet si navn og peke på ting på bildet. La barnet holde på med dette til han/hun ikke kan flere ord. Si: <i>Du kunne mange ord, men det er noe her du ikke har sagt. Vet du hva dette er?</i> (pek på objekter som barnet ikke har omtalt, forklar betydningen av de ordene. 2. "Hva kommer til å skje" Si: <i>Brillebjørn er noen ganger litt rampete. Selv om han prøver og la være, greier han det ikke alltid. Hvis dere ikke sier det til noen, vil Brillebjørn nå fortelle dere noen ting de har gjort. Når han har gjort det, skal dere fortelle hva dere tror skjedde etterpå.</i> Side 1: Brillebjørn skal legge seg. Hva gjør dere når det er leggetid? Hva tror dere Brillebjørn kommer til å gjøre nå? Side 2/3: Brillebjørn har tatt tannkrem på tannbørsten sin. Når han er ferdig med det, hva bør han gjøre med tannkremtuben? Side 6/7: Brillebjørn syntes det er kjempekjedelig å sove. Hva bør Brillebjørn gjøre? Hva tror dere Brillebjørn kommer til å gjøre etter mamma og mor har sagt god natt og sov godt? Side 10/11: Brillebjørn spør om mammaen vil synge nattasang. Hun sier «nei, nå er det natta». Hva bør Brillebjørn gjøre nå? Side 14/15: Mor kommer med vann til Brillebjørn fordi han er tørst. Mor spør om han skal tisse, men Brillebjørn sier at han ikke må tisse. Hva tror dere kommer til å skje etter Brillebjørn har drukket vannet?	

Brillebjørn på butikken
Ida Jackson

Forslag til fokusord:

Forsiktig
Handleliste
Handlekurver
Kakepynt
Betale
Inntil
Sprette
Springe
Lur

Forslag til språklige aktiviteter og språkleker:

1. Fortell om en gang du var på butikken

Hjelpespørsmål: Hva skjedde? Hvor var du? Hva kjøpte du? Hvem var du sammen med?

La barna fortelle etter tur. Tegn gjerne ned det de forteller.

Avslutt med å gi ros, og si at det var spennende å høre hva de fortalte.

2. «Brillebjørn bestemmer».

Si: *Brillebjørn ville gjerne være med å bestemme hva han og mamma skulle kjøpe i butikken. Nå skal vi leke en lek der Brillebjørn bestemmer hva dere skal gjøre. Når vi leker dette, må dere høre godt etter. Når jeg sier hva han bestemmer, skal dere gjøre en bevegelse, som ta på hodet, nesa eller føttene deres. Men dere skal bare gjøre det hvis jeg først sier "Brillebjørn bestemmer". Hvis jeg ikke sier det, sitter dere bare helt stille. La oss øve oss.*

1. *Brillebjørn bestemmer at du skal "ta på hodet ditt" (pass på at alle barna tar på hodet sitt. Minn dem på at du har sagt "Brillebjørn bestemmer". Gi ros)*
2. *Brillebjørn bestemmer at du skal "ta på nesen din" (pass på at alle gjør det, ros)*
3. *«Ta på munnen din» (hvis noen av barna tar på munnen sin, minn dem på "Brillebjørn bestemmer...", ros)*

Si : *Nå leker vi på ordentlig. Gjør som i eksempelet ovenfor, men bruk eks. blunker, peker, vinker, ta på øret, ta i gulvet, rekke opp venstre/høyre hånd i været og lignende. Gjør dette noen minutter.*

Fokusord: **hatt**, hodet, edderkopp, klatre

Innhold: erfare ordet, overbegrep (for eksempel, klær eller hodeplagg), betydning

Form: ordbilde, klapp stavelser, tegn, hvordan sier man ordet på ulike språk

Bruk: modeller bruk av ordet i lek, sang, bøker og andre aktiviteter (for eksempel, Lille Petter Eddekkopp eller Katten med hatten)

Lyttere regler

Si: *Vil dere se hvem jeg har i denne sekken? Han er veldig spesiell. Har dere lyst til å møte han?* (velg ut en «maskott» som blir med på gruppene). *Bamsen kan vise oss hvordan vi kan være flinke til å høre etter. Han sier at når vi skal høre etter, må vi huske fire ting* (vis 4 fingre). I de følgende setningene, sett inn et barns navn i det blanke feltet. Det er viktig at alle barnas navn er inkludert (er det flere enn fire i gruppen si to navn om gangen på ett eller flere av punktene).

1. Følg med ved å se med øynene dine.

Bamsen kan se at følger med og ser. Bra!

2. Lytt med ørene dine.

Bamsen kan se at hører etter. Kjempefint!

3. Sitt rolig

Bamsen kan se at sitter rolig. Det er kjempefint!

4. Vær stille

Bamsen kan se at er stille. Veldig bra.

SPRÅKVEKST

Systematisk tiltak for styrking av barns ordforråd og fortellerferdigheter (aldersgruppen 3 - 5 år)

Barn har behov for ulik grad av støtte for å utvikle et godt språk. Tiltaket *Språkvekst* rettes mot den gruppen barn som har et særlig behov for systematisk språkstimulering. Tiltaket skal prøves ut før et barn henvises til PP-tjenesten på grunn av vansker med språk.

Tiltaket er et supplement til det allmennpedagogiske arbeidet med språk i barnehagen. Det må derfor være en sammenheng mellom ordene og begrepene det fokuseres på i tiltaket og hva som skjer på avdelingen. Barn har behov for mange gjentakelser i ulike kontekster for å tilegne seg nye ord.

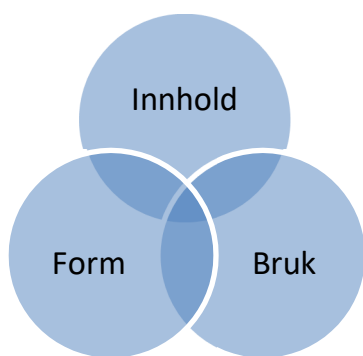
Målgruppen for tiltaket er barn med enspråklig og flerspråklig bakgrunn som trenger systematisk språkstimulering. Målet med tiltaket er at barna gjennom deltakelse i språkgrupper styrker ord- og begrepsforståelsen, utvider ordforrådet, tilegner seg strategier for å lære nye ord, samt å systematisere og analysere ord.

Teorigrunnlag

Det er valgt å bruke prinsipper fra Word Generation tilnærmingen i utviklingen av tiltaket. Word Generation legger vekt på at barn best lærer nye ord og begreper i en kontekst; i en helhetlig sammenheng. Et annet viktig aspekt er at det jobbes med det samme ordet i flere ulike kontekster, slik at barna oppnår en dypere forståelse av ordene (Snow, Lawrence & White, 2009). Etter prinsippene i denne tilnærmingen skal fokusordene det arbeides med velges ut ifra en tekst i en bok, en fortelling, sang, regle eller et eventyr, altså en kontekst.

Et annet viktig prinsipp er å visualisere og strukturere barnas kunnskap om ordene. Strukturert arbeid med barns forståelse av meningen av ord har vist seg nyttig for blant annet barn med språkrelaterte vansker og flerspråklige barn (Ottem og Mossige, 2019). Når man skal jobbe med ord og hva ord betyr, er det både nyttig og morsomt å bruke tankekart. Det er viktig at barna er aktive i dialogen og refleksjonen rundt ords betydning.

Det er vanlig å dele språket inn i tre ulike komponenter, innhold, form og bruk. Sammen er disse tre delene viktige i kommunikasjonen mellom mennesker. Som figuren under viser, henger de tre komponentene tett sammen og er til dels overlappende. I arbeid med språk og ord må det derfor jobbes med alle de tre komponentene.

BLOOM OG LAHEYS SPRÅKMODELL (1978)

- INNHOLD er hva som blir sagt og hva som blir forstått.
- FORM er delene av hvordan ord eller lyder er knyttet sammen. Herunder kommer lydsammensetning, rytme, rim, setningsoppbygging og grammatikk.
- BRUK er den sosiale siden ved språket. Hvordan vi tilpasser språket vårt ut ifra den situasjonen og sammenhengen vi er i, og ut ifra hvilke mottakere vi forholder oss til.

Det er integrasjon av INNHOLD, FORM og BRUK som utgjør et barns språklige kompetanse.

Grunnprinsipper i arbeidet

Valg av bøker og magiske ord

Velg en sang, en fortelling eller et eventyr som skal være tema for en uke. Velg bøker med tiltalende bilder, passe mye tekst per side og varierte historier. Velg ut tre ord magiske ord per bok/fortelling. I løpet av en uke skal samme bok, sang eller eventyr gjentas for barna tre ganger. I arbeidet med hvert magiske ord skal det lages et tankekart sammen med barna.

Bruk av tankekart og aktivering av forkunnskaper

Barnas refleksjoner om det magiske ordet samles på et tankekart, sammen med konkrete, bilder og tegninger av ordet (se vedlegg). Den voksne legger opp til samtale, refleksjon og undring rundt ordets INNHOLD, FORM og BRUK. Et viktig element er å hente frem og bygge videre på den forkunnskapen barna allerede har om det enkelte ordet. Dette kan være konkrete erfaringer, sanseinntrykk og assosiasjoner.

Egne arbeidsmåter

Benytt aktiviteter som å gå på oppdagelsesferd, tegne, klippe og lime bilder, sang, rim og regler, drama og bevegelser, plastelina, trolleig og lottospill for å belyse *de magiske ordene*. Forskjellige aktiviteter gir ulike sanseopplevelser. De magiske ordene bør også kunne sees igjen i barnehagens allmennpedagogiske arbeid.

Helhet og sammenheng

Fordi barn trenger å møte ord i varierte kontekster for å utvikle sin ordforståelse, er det nødvendig å tilrettelegge for repetisjon av ordet i ulike kontekster. Dette forutsetter at alle voksne i barnehagen er kjent med de magiske ordene det arbeides med. Å henge opp tankekartene på et fast sted på avdelingen, ha tilgjengelig flere bøker og sanger hvor de magiske ordene går igjen, eller legge opp til aktiviteter på avdelingen hvor barna møter ordene igjen, kan være med å skape sammenheng i barnets barnehagehverdag.

Foreldresamarbeid

Det er viktig at foreldrene får god informasjon om tiltaket. Enkelte ganger kan konkrete beskrivelser og å bli vist materiell gjøre det lettere for foreldre å forstå innholdet i arbeidet.

Barnehagen bør informere om og synliggjøre hvilke ord og kontekster (sanger og bøker) det jobbes med. Disse kan henges opp på avdelingen og gis til foreldrene. Foreldre bør oppfordres til å bruke de magiske ordene hjemme, også på morsmålet hvis barnet er flerspråklig.

Gruppedelse gjennom god voksenpraksis

Kjennetegnene¹ under beskriver ønsket voksenpraksis i språkgruppene:

- Den voksne gir barna tydelige og vennlige beskjeder om hvordan arbeidet i gruppa skal være
- Den voksne sørger for god turtaking mellom barna
- Den voksne er nysgjerrig, utforskende og gir ros
- Den voksne stiller inviterende spørsmål
- Den voksne gir barna tid til å tenke

Gjennomføring av intervensjonen

Intervensjonen går over 10 uker

Uke 1: Kartlegging.

Uke 2 - 9: Språkgrupper i ca 30 minutters økter (må justeres etter barnas alder) 3-5 dager i uka.

Uke 10: Kartlegging.

Observasjon og utvalgelse

Barnas språk observeres med TRAS eller annet egnet observasjonsmateriell. Barn er i målgruppen for tiltaket dersom de ikke har nådd ønsket nivå i språkutviklingen. Med

¹ For flere kjennetegn se *Kvalitetsplan barnehage, kvalitetssikring av omsorgs- leke og læringsmiljø*

utgangspunkt i TRAS kan barna kartlegges videre med EVA, Bo Ege og Begrepsforståelse. Aktuelle barn fordeles i grupper. I alderen 2-3 år anbefales grupper med opptil 3 barn. I alderen 4-5 år anbefalt gruppestørrelse opptil 4 barn. Pedagogen tar hensyn til barnas alder og interesser når gruppene settes sammen.

Struktur

- Bruk et fast rom til språkgruppeøktene.
- Ha med tomme tankekart, lim, tegnesaker, konkrete og bilder som er aktuelle for å illustrere de magiske ordene.
- Bruk lytteregler (vedlegg).
- Hvert barn bør ha en ordbok/perm hvor tankekart settes inn.

Forberedelser til neste økt

- Ta kopi av tankekartet og sett det inn i barnas ordbok/perm.
- Ordboken (evt kopi av tankekartet) sendes med hjem, slik at foreldrene kan repetere ordet sammen med barnet. Flerspråklige barn kan på denne måten også lære hva de magiske ordene heter på morsmålet, dersom barna ikke kan dette fra før.

Innhold i språkøktene

Språkøktene beskrevet nedenfor er beregnet for barn som har kommet på et visst nivå i språkutviklingen. Opplegget må forenkles når tiltaket gjennomføres med yngre barn eller barn med svært forsinket språkutvikling. Vurder i slike tilfeller om Språkvekst for aldersgruppen 2-3 år er mer egnet for barnegruppen dere skal arbeide med.

Tiltaket vil ha best effekt om man får gjennomført det 4-5 ganger per uke. Dersom det ikke lar seg gjøre å gjennomføre tiltaket mer enn tre ganger per uke, anbefales det å gjennomføre språkøktene som er beskrevet under dag 1, 2 og 4. Dette for å kunne arbeide både med ordforståelse og fortellerferdigheter.

DAG 1

Oppstart av språkøkt

- Si: *«I dag skal vi lese en historie. Alle historier har en begynnelse, noe i midten og en slutt.»* Vis begynnelsen, midten og slutten av historien med ulike sider i boken.
- Si: *«Historien jeg skal lese for dere inneholder noen magiske ord. Dagens magiske ordet er.... Er det noen som vet hva betyr?»*. Magiske ord det er arbeidet med tidligere i uken (fra samme historie), repeteres kort før dagens magiske ord presenteres.
- Si: *«Nå vil jeg at dere skal høre godt etter. Når jeg leser det magiske ordet, skal dere rekke hånden i været så raskt dere kan»*.

Leser ukens bok ved hjelp av dialogisk lesing

- Vis forsiden. Si: *«Hva tror dere denne boken handler om?»*
- Oppmuntrer barna til å være aktive gjennom å:
 - Stille åpne spørsmål – *«hvorfor tror du...», «hva tror du kommer til å skje når...?»*.
 - Gjenta og utdyp barnas respons på spørsmålene.

- Stopp opp underveis ved ord barna kan synes er vanskelige. Si: «*Er det noen som vet hva ... er?*» Hvis noen svarer riktig, si: «*Kjempefint*» og les videre. Hvis barna ikke kjenner ordene, gi en kort forklaring og les videre.

Magiske ord

- Ros barna når de rekker hendene i været ved de magiske ordene. Hvis de ikke rekker opp hendene, si: «*Hørte dere det? ... var et magisk ord. Husker dere hva dette ordet betyr?*» Hvis ikke barna husker, forklar på nytt.

Lag tankekart for dagens magiske ord (etter at boken er lest)

Fokuser på ordets:

- **Innhold:** Hent frem barnas forkunnskaper knyttet til ordet. Snakk om hva ordet kan bety i ulike sammenhenger. Bruk bilder eller tegninger for å illustrere betydningen. Finn ord som betyr det samme og det motsatte av ordet.
- **Form:** Snakk om hvordan ordet høres ut. Finn rimord, ordets førstelyd, og klapp antall stavelser i ordet. Dersom barna er flerspråklige: finn ut om barna har et ord for det magiske ordet på morsmålet sitt (noter det gjerne på tankekartet).
- **Bruk:** Modellér bruk av ordet i setninger. Oppfordre barna til å lage setninger med ordet. Når kan vi bruke ordet?
- Bruk tankekartet til å oppsummere hva dere har vært gjennom.
- La barna gjenfortelle ut fra tankekartet.

DAG 2 og DAG 3

Gjentagelse av dag 1 med nye ord.

DAG 4

Oppstart av språkgruppe

- Si: «*Nå har vi lest denne boken tre ganger og vi har snakket om tre magiske ord. Husker dere ordene vi har snakket om?*» Repeter de tre ordene og snakk om hva dere har snakket om at ordene betyr.

Samtale om bokens handling

- Si: «*Husker dere at vi snakket om at alle historier har en begynnelse, noe i midten og en slutt?*» Vis bildet av fisken (se vedlegg) og pek først, midt på og sist, mens du sier: «*Alle historier har en begynnelse, en midt og en slutt*». «*Husker dere hva som skjedde i begynnelsen av boka?*» Vis et bilde i begynnelsen av boka. Hjelp barna med å strukturere gjenfortellingen, ved å stille spørsmål som; Hvem handler historien om? Hva skjedde? Når skjedde det? Hvor skjedde det? Oppmuntre barna til å være muntlig aktive ved å gi påminnere, hint eller stille spørsmål. Tegn gjerne ned noe fra det barna forteller. Om de bruker ett- eller toordsyttringer så hjelp til med å utvide setningen. Gå videre med bokas midtdel og slutt.

Språkoppgave- for å øve fortellerferdigheter

- Bruk resten av tiden til språkoppgaver som kan relateres til innholdet i boken. Se oversikt over forslag til oppgaver i vedlegg.

DAG 5

Oppstart av språkgruppe

- Hold opp boken og bilde av fisken. Si: «*Husker dere hva som skjedde i begynnelsen av boka?*» Vis et bilde fra begynnelsen av boka. Vurder hvor mange hjelpespørsmål barna har behov for. Hvis barna er stille, så gi påminnere, hint eller spørsmål. Om de bruker ett- eller toordsytringer så hjelp til med å utvide setningen. Gå videre med bokas midtdel og slutt.

Språkoppgave- for å øve fortellerferdigheter

- Bruk resten av tiden på språkoppgaver. Se forslag til språkoppgaver i vedlegg. Gjør oppgaver med tema som kan relateres til bokens innhold.

Avslutning

- Oppsummer kort ukas arbeid og forbered barna på hva som skal skje neste uke.

Kilder

Bloom, L. & M. Lahey (1978): *Language development and language disorders*. New York: John Wiley & Sons

Ottem, E. og Mossige, (2019): Strukturert vokabularundervisning i grunnskolen og førskolen. Psykologi i kommunen. Nr. 3, 2019

Snow, C.E., Lawrence, J.F. & White, C. (2009): *Generating Knowledge of Academic Language Among Urban Middle School Students*. Journal of Research on Educational Effectiveness, 2

Gangen i språkøktene er delvis basert på språktreningen Lervåg m. fl. gjennomførte i forbindelse med en av sine undersøkelser, se <http://www.slideshare.net/MonicaMelbyLervg/oslo-foredrag-2016>

Vedlegg

Eksempel på bøker, magiske ord og språkleker	(s. 8)
Eksempel på tankekart	(s. 13)
Fortellefisk	(s. 15)
Lytteregler	(s. 16)

Vedlegg: Eksempel på bøker, magiske ord og språkleker

Skal vi leke? Svein Nyhus 	Forslag til magiske ord: Bestemmer Oppover Høyt Hemmelighetene Gjemme Flekken Flat Rister
Forslag til språkaktiviteter og språkleker: 1. "Tegn en historie" <i>Si: Nå vil jeg at dere skal tegne en historie om en gang dere lekte noe gøy. Husker dere at en historie inneholder hvem, hvor, når og hva? Kan dere prøve å få disse tingene med når dere tegner? Dere kan tegne hvem dere lekte sammen med, hvor dere lekte, da kan dere tegne en ting dere måtte ha med i leken, og hva som skjedde. Dere kan gjerne også lekeskrive noe under tegningene.</i> 2. «Herme etter Butti» <i>Si: Nå vil jeg at dere skal herme etter Butti. Det betyr at dere skal gjøre det samme som Butti. «Se på Butti, han kiler, nå skal dere herme etter Butti og kile hverandre», gi hverandre en klem, hviske i ørene til hverandre, lage et tak, danse.</i> 3. Leken "Butti gjør/sier" <i>Gjøre/Si: Er det noen som har lyst til å vise Butti at de kan være flinke til å høre etter? Vi skal leke en lek der Butti leter etter en som er flink til å høre etter. Når vi leker dette, må dere høre godt etter. Når jeg sier det, skal dere gjøre en bevegelse, som ta på hodet, nesa eller føttene deres. Men dere skal bare gjøre det hvis jeg først sier "Butti sier". Hvis jeg ikke sier det, sitter dere bare helt stille. La oss øve oss.</i> <i>Butti sier "ta på hodet ditt" (pass på at alle barna tar på hodet sitt. Minn dem på at du har sagt "Butti sier". Gi ros)</i> <i>Butti sier "ta på nesen din" (pass på at alle gjør det, ros)</i> <i>Ta på munnen din (hvis noen av barna tar på munnen sin, minn dem på "Butti sier...", ros)</i> <i>Si: Nå leker vi på ordentlig. Gjør som i eksempelet ovenfor, men bruk blunker, peker, vinker, ta på øret og lignende. Gjør dette noen minutter.</i>	

Hvem gikk med utesko inne? Lars Mæhle 	Forslag til magiske ord: Gjørmete Sjenerte Skvetter Glemsk Utenpå Grubler Pønsker Flau Skyldige Mopp
1. Hvor mange ord kan du si <i>Si: Leon og Live fant ut hvem som hadde gått med utesko inne. Hører dere at i ordet utesko er det to ord? Hvilke ord hører dere? (Si ordet utesko med pause mellom ordene hvis barna ikke finner de to ordene). Riktig, de to ordene er ute og sko. Nå skal vi se om vi kan finne flere ord som har ordet sko i seg!</i> Finn så mange ord dere klarer, og snakk om hva ordene betyr. Ha gjerne konkrete klar for ord hvor det er mulig. Eksempel på ord: Begynner på sko-: Skobørste, skobutikk, skolisje, skoese, skog, skofabrikk. Slutter på -sko: ballettsko, barnesko, brudesko, rullesko, dansesko, damesko, fotballsko, hestesko og disko. Til slutt: Tell hvor mange ord dere fant, og ros barna for ordene de har funnet! 2. "Hva kommer til å skje" <i>Si: Leon og Live er noen ganger litt rampete. Selv om de prøver og la være, greier de det ikke alltid. Hvis dere ikke sier det til noen, skal jeg fortelle dere noen ting de har gjort. Når jeg har gjort det, skal dere fortelle hva dere tror skjedde etterpå.</i> <i>Si: hva tror dere skjedde når Leon og Live sparket en fotball og den traff vinduet?</i> Få barna til å forklare hva som skjedde etterpå, gi dem oppmuntring til å bruke mest mulig hele setninger. Fortsett med: <i>Hva tror dere skjedde når Leon og Live stakk en nål i en ballong?</i> <i>Hva tror dere skjedde når Leon og Live spiste opp all kaken før pappas bursdag?</i> <i>Hva tror dere skjedde når Leon og Live mistet ett egg på gulvet?</i> <i>Hva tror dere skjedde når Leon og Live satte på kranen i vasken, men glemte den og gikk ut og lekte?</i> <i>Hva tror dere skjedde når Leon og Live glemte å lukke døren til fryseren da de hadde spist is?</i>	

Hvem har tatt brillene?
Lars Mæhle

Forslag til magiske ord:

Skreller
Kutter
Dekker
Renser
Bustete
Nærmest
Vilje
Forundre
Tåfis
Stønner
Sløv

Forslag til språklige aktiviteter og språkleker:

1. Fortell om en gang du mistet noe

Hjelpespmå: *Hva skjedde? Hvor var du? Hva følte du? Hvem var du sammen med?*

La barna fortelle etter tur. Tegn gjerne ned det de forteller.

Avslutt med å gi ros, og si at det var spennende å høre hva de fortalte.

2. Kims lek

Legg frem ulike ting på bordet, gjem disse under et teppe. Si: *Husker dere hva som skjedde med brillene til Elin? (Hvis barna ikke svarer, si: De ble borte, fordi Elin kastet dem i søplebøtta). Nå skal jeg få en av tingene til å bli borte. (Fjern en ting). Ser dere hvilken ting som er borte?*

3. Hvor mange ord kan du si?

Si: *Leon og Live fant brillene til Elin i søplebøtta på kjøkkenet. Det er det rommet i huset vi lager mat i. Hvilke andre rom finnes i et hus? Tenk på hvilke rom som er hjemme der du bor. La barna svare, og gi hjelpekommentarer som «vi har et rom hvor vi sover og kanskje også leker» hvis barna står fast.*

Nå skal jeg si navnet på et rom, og når jeg sier start, skal dere si så mange ting som mulig som vi kan ha på dette rommet. Er dere klare? Da sier jeg «bad». Hvilke ting kan vi ha på et bad?

Si: *Dere visste navnet på veldig mange ting! Nå skal vi finne navn på ting vi kan ha på (velg et nytt rom). Er dere klare?*

For hvert rom avsluttes arbeidet med å gi ros over alle ordene gruppen har funnet på.

God natt, Brillebjørn Ida Jackson 	Forslag til magiske ord: Rulle Bykse Krøll Lyser Ingenting Slitsomt Snorke
Forslag til språklige aktiviteter og språkleker: 1. «Se og si» <i>Si: Se på dette bildet. Her er det mange ting som vi har hjemme på soverommet vårt. Kan du peke på de tingene du vet navnet på, og si navnet på dem? La barnet si navn og peke på ting på bildet. La barnet holde på med dette til han/hun ikke kan flere ord. Si: Du kunne mange ord, men det er noe her du ikke har sagt. Vet du hva dette er? (pek på objekter som barnet ikke har omtalt, forklar betydningen av de ordene.</i> 2. "Hva kommer til å skje" <i>Si: Brillebjørn er noen ganger litt rampete. Selv om han prøver og la være, greier han det ikke alltid. Hvis dere ikke sier det til noen, vil Brillebjørn nå fortelle dere noen ting de har gjort. Når han har gjort det, skal dere fortelle hva dere tror skjedde etterpå.</i> Side 1: Brillebjørn skal legge seg. Hva gjør dere når det er leggetid? Hva tror dere Brillebjørn kommer til å gjøre nå? Side 2/3: Brillebjørn har tatt tannkrem på tannbørsten sin. Når han er ferdig med det, hva bør han gjøre med tannkremtuben? Side 6/7: Brillebjørn syntes det er kjempekjedelig å sove. Hva bør Brillebjørn gjøre? Hva tror dere Brillebjørn kommer til å gjøre etter mamma og mor har sagt god natt og sov godt? Side 10/11: Brillebjørn spør om mammaen vil synge nattasang. Hun sier «nei, nå er det natta». Hva bør Brillebjørn gjøre nå? Side 14/15: Mor kommer med vann til Brillebjørn fordi han er tørst. Mor spør om han skal tisse, men Brillebjørn sier at han ikke må tisse. Hva tror dere kommer til å skje etter Brillebjørn har drukket vannet?	

Brillebjørn på butikken
Ida Jackson

Forslag til magiske ord:

Forsiktig
Handleliste
Handlekurver
Kakepynt
Betale
Inntil
Sprette
Springe
Lur

Forslag til språklige aktiviteter og språkleker:

1. Fortell om en gang du var på butikken

Hjelpespørsmål: Hva skjedde? Hvor var du? Hva kjøpte du? Hvem var du sammen med?

La barna fortelle etter tur. Tegn gjerne ned det de forteller.

Avslutt med å gi ros, og si at det var spennende å høre hva de fortalte.

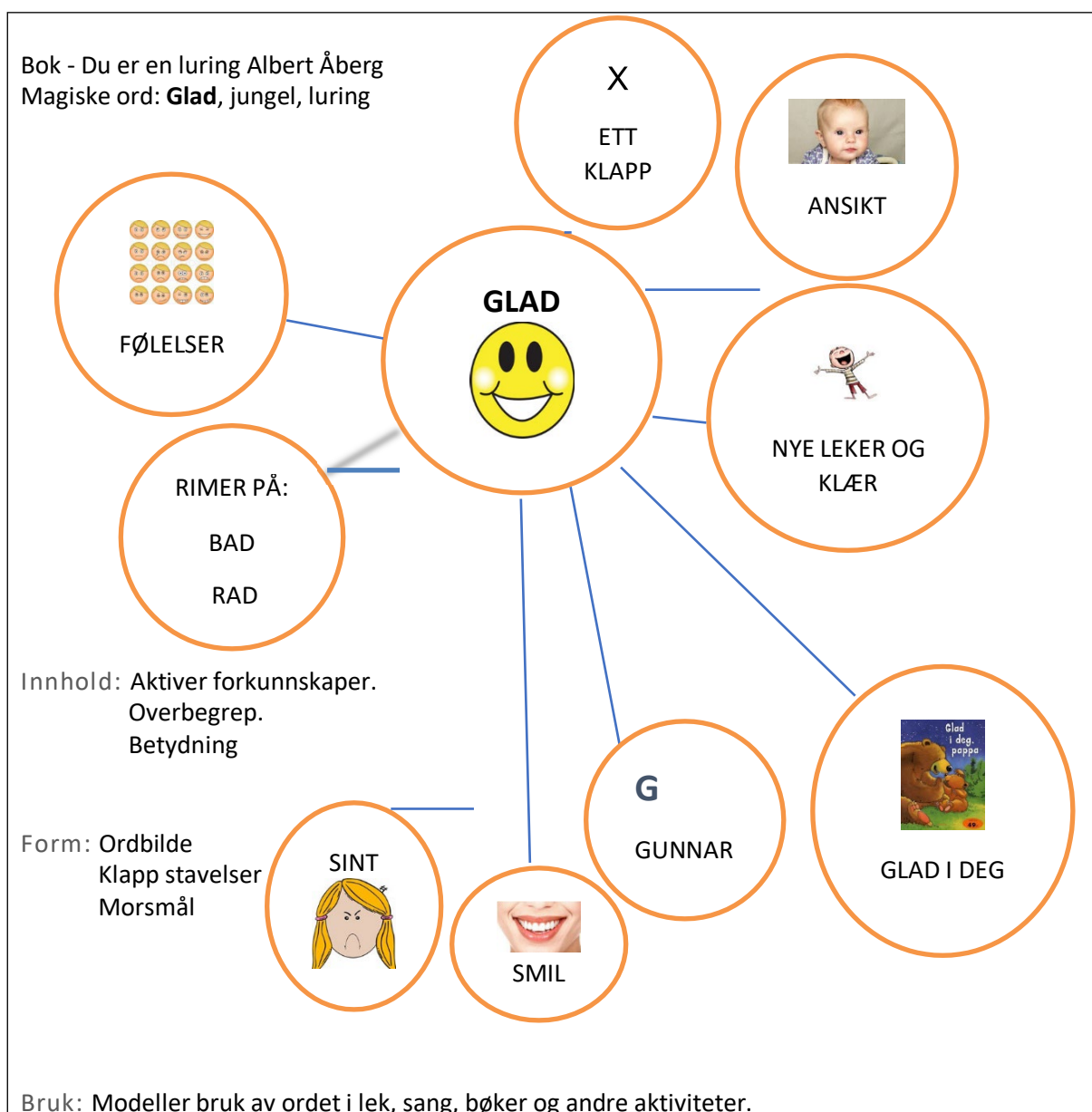
2. «Brillebjørn bestemmer».

Si: *Brillebjørn ville gjerne være med å bestemme hva han og mamma skulle kjøpe i butikken. Nå skal vi leke en lek der Brillebjørn bestemmer hva dere skal gjøre. Når vi leker dette, må dere høre godt etter. Når jeg sier hva han bestemmer, skal dere gjøre en bevegelse, som ta på hodet, nesa eller føttene deres. Men dere skal bare gjøre det hvis jeg først sier "Brillebjørn bestemmer". Hvis jeg ikke sier det, sitter dere bare helt stille. La oss øve oss.*

1. *Brillebjørn bestemmer at du skal "ta på hodet ditt" (pass på at alle barna tar på hodet sitt. Minn dem på at du har sagt "Brillebjørn bestemmer". Gi ros)*
2. *Brillebjørn bestemmer at du skal "ta på nesen din" (pass på at alle gjør det, ros)*
3. *«Ta på munnen din» (hvis noen av barna tar på munnen sin, minn dem på "Brillebjørn bestemmer...", ros)*

Si : *Nå leker vi på ordentlig. Gjør som i eksempelet ovenfor, men bruk eks. blunker, peker, vinker, ta på øret, ta i gulvet, rekke opp venstre/høyre hånd i været og lignende. Gjør dette noen minutter.*

Vedlegg: Eksempel på tankekart og elementer som bør være med på kartet

Fokusord: **hatt**, hodet, edderkopp, klatre

Innhold: erfare ordet, overbegrep (for eksempel, klær eller hodeplagg), betydning

Form: ordbilde, klapp stavelser, tegn, hvordan sier man ordet på ulike språk

Bruk: modeller bruk av ordet i lek, sang, bøker og andre aktiviteter (for eksempel, Lille Petter Edderkopp eller Katten med hatten)

Vedlegg: Fortellerfisk

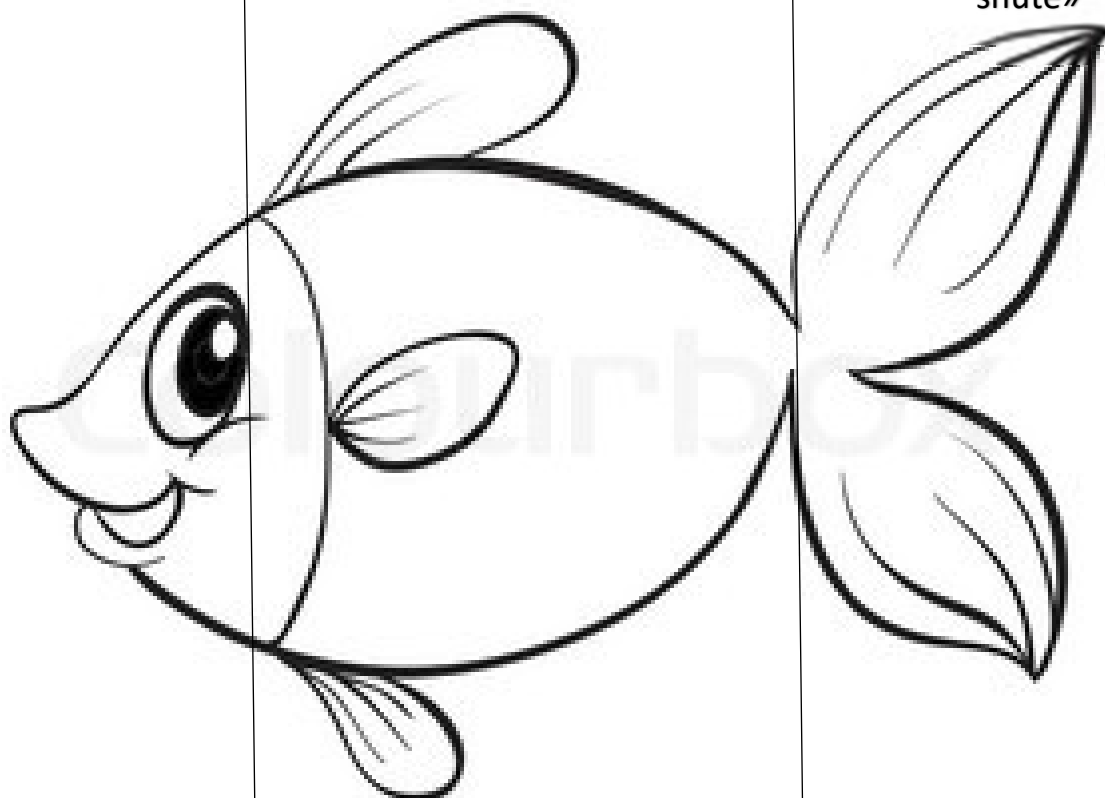
Begynnelse

«Det var en gang»

Midtde

Slutt

«Snipp, snap,
snute»

Vedlegg: Lyttere regler

Si: *Vil dere se hvem jeg har i denne sekken? Han er veldig spesiell. Har dere lyst til å møte han?* (velg ut en «maskott» som blir med på gruppene). *Bamsen kan vise oss hvordan vi kan være flinke til å høre etter. Han sier at når vi skal høre etter, må vi huske fire ting* (vis 4 fingre). I de følgende setningene, sett inn et barns navn i det blanke feltet. Det er viktig at alle barnas navn er inkludert (er det flere enn fire i gruppen si to navn om gangen på ett eller flere av punktene).

1. Følg med ved å se med øynene dine.

Bamsen kan se at følger med og ser. Bra!

2. Lytt med ørene dine.

Bamsen kan se at hører etter. Kjempefint!

3. Sitt rolig

Bamsen kan se at sitter rolig. Det er kjempefint!

4. Vær stille

Bamsen kan se at er stille. Veldig bra.

Intensive lesekurs etter helhetslesingsmetoden på 2. trinn

Organisering

Kurset omfang er 6 timer (à 60 minutter) i uken. Kurset organiseres som fire økter à 90 minutter, som fordeles på fire dager i uken.

Kurset går over 10 + 5 uker. Eleven deltar først på et 10 ukers kurs. Senere samme skoleår deltar eleven på et 5 ukers kurs.

Organiseringen gjør det mulig å gjennomføre intensive lesekurs med to ulike elevgrupper gjennom skoleåret. Det skal ikke være mer enn **fire** elever på hvert kurs.

I perioden hvor elevene ikke deltar på lesekurs, skal de få tilpasset lese- og skriveopplæring innenfor i klasserommet. Dette forutsetter dialog mellom lesekurslærer og kontaktlærer om strategier som er fokusert i kurset og den enkelte elevs utviklingsnivå.

Innhold

I lesekurs etter helhetslesingsmetoden vil hver økt bestå av tre arbeidsfaser:

1. Støttet lesing av sammenhengende tekst.

Teksten skal optimalt ligge på et nivå hvor eleven klarer å lese 80 % av ordene uten staving. Lærer leser teksten for eleven mens han/hun følger med. Sammen snakker de om tekstens innhold. Deretter leser eleven med støtte fra læreren, gjerne i kor.

2. Detaljarbeid: Arbeid med ord og setninger

Arbeid med ord og setninger fra teksten for å fremme språklig bevisstgjøring, og avkodings- og staveferdigheter. Hvilke språklige detaljer det arbeides med velges med utgangspunkt i elevens leseutviklingsnivå.

3. Selvstendig lesing av sammenhengende tekst (gjenlesing av tekst fra fase 1)

Fasens målsetting er automatisering og flytende lesing, og at elevene skal bruke strategiene det er arbeidet med i fase to i selvstendig lesing. Hvis det er fremgang, har arbeidet i fase 2 bygd på riktig innhold og arbeidsmåte. Ved hjelp av sin innsats fra fase 1 til 3, forventes eleven å forbedre sin selvstendige lesing til et nivå hvor eleven kan lese minst 90 % av ordene uten å skulle stave.

Foreldresamarbeid

I løpet av perioden med lesekurs bør foreldrene til elevene holdes jevnlig informert om elevenes utvikling. I tillegg bør foreldrene få veiledning i hvordan de som foreldre best kan støtte leseutviklingen til eget barn.

For mer informasjon

Frost m.fl.: Leselærerprosjektet i Skedsmo 2004 – 2005. Spesialpedagogikk 09/05.

<https://www.statped.no/globalassets/fagomrader/sprak-og-talevansker/sprak-og-talevansker-dokumenter/dysleksi/spesialpedagogisk-leseopplaering-web2.pdf>

Rutine for obligatoriske Help-kurs, fra og med skoleåret 2021-2022

De obligatoriske Help-kursene inngår som tiltak i elevers dysleksiplan.

Målgruppe for Help-kursene

Elever med dysleksi og gjennomsnittlige/over gjennomsnittlige læreforutsetninger.
(For enkelte elever vil det i sakkyndig vurdering bli anbefalt Help/Help Start-opplæring som tiltak for elever som tilrås individuelt tilrettelagt opplæring i engelsk. Disse elevene skal ikke delta i de ordinære Help-kursene).

Organisering

Klassetrinn	Help-nivå	Tidsforbruk
5. trinn (og ev. elever som er nylig utredet og har fått dysleksidiagnosen etter 5. trinn)	A	10-ukers kurs, med 3 ukentlige timer (å 60 minutter). Gjennomføres vårsemesteret
6. trinn	B	10-ukers kurs, med 3 ukentlige timer (å 60 minutter). Gjennomføres høst- og vårsemesteret
7. trinn	C og D	10-ukers kurs, med 3 ukentlige timer (å 60 minutter). Gjennomføres høstsemesteret

I etterkant av kurset på 7. trinn: Elevenes utvikling i engelskfaget og utbytte av Help-kurset drøftes med PP-tjenesten i tverrfaglig råd. Her vurderes også elevenes behov for videre oppfølging i engelskfaget.

Rett bok til rett barn

Hvorfor Rett bok til rett barn?

Rett bok til rett barn skal bidra til å fremme elevers lesemotivasjon og leseferdigheter. Kunnskapen vi har om utvikling av leseferdigheter peker i retning av at denne henger sammen med motivasjon for å lese (leselyst). Ifølge forskning fra UiS har tiltak som skal motivere til lesing og styrke leseferdighetene positiv effekt på elevers leseutvikling.

For at elevene skal engasjere seg i lesing, må læreren engasjere seg i elevenes lesing og legge til rette for et lesefellesskap i klassen. For å fenge og engasjere elevene, må vi høre på hva elevene tenker og mener om lesing. En engasjerende lærer følger ikke bare elevenes nåværende interesser og lidenskap, men introduserer elevene for nye tidløse temaer og interesser (Flatås, 2022). Et variert utvalg av litteratur, og muligheten for å velge litteratur selv, kan være med å bidra til lystbetont lesing blant elevene.

For at elevene skal bli gode til å lese må de lese mye! (Flatås, 2022). Det er en viktig oppgave for skolen å tilrettelegge for mengdelesing som støtter utviklingen av leseferdigheter videre, og som bidrar til at elevene øker sin utholdenhet i lesing. Tiltaket er lagt til 3. og 4. trinn fordi det er viktig at elevene får gode leseopplevelser og gode lesevaner så tidlig som mulig. Det er viktig at skolen fortsetter det gode arbeidet med å stimulere til leselyst på øvrige klassetrinn også.

Mål for tiltaket

- Elevene skal bli bevisste egne leseinteresser og lesenivå, slik at de kan velge bøker som passer for dem.
- Eleven skal velge bøker fra biblioteket ut fra egne interesser og leseferdigheter
- Elevene skal få oppleve at lesing er interessant, spennende, lærerikt og følelsesmessig engasjerende.
- Bidra til kultur for lesing på skolen.
- Lærerne skal få økt kunnskap om veiledning og metoder for å bidra til at elevene velger rett bok.

Rammer

- Tiltaket krever et samarbeid mellom kontaktlærere på 3. og 4. trinn, språk- og leseveileder og skolebibliotekar.
- Det må settes av tid til faste samarbeidsmøter mellom disse.

Årshjul for Rett bok til rett barn, 3. og 4. trinn

Når	Tiltak/aktivitet	Gjennomføring	Ansvar
September	Kartlegge elevenes lesevaner	Bruke leserundersøkelse (se under Ressurser). Undersøkelsen gjennomføres i hel klasse med kontaktlærer. Forventet tidsbruk - 15 minutter. Lærer leser spørsmålene høyt i klassen, og tar et spørsmål av gangen.	Lærer
September/ oktober	Kartlegge elevenes lesenivå	Ta utgangspunkt i Damms leseunivers nivå 2-11. For å finne elevenes lesenivå vurderer vi antall ord eleven kan lese flytende i en tekst. Eleven skal kunne lese 90-95% av ordene flytende (riktighetsprosent). For å teste alle eleven må de ut en og en. Elevene plukkes ut etter det nivået kontaktlærer vurderer de er på. Det må prøves ut forskjellige tekster. Elevene leser fra kartleggingsboka og lærer har en kopiert tekst hvor man kan sette strek under ord som eleven ikke leser flytende eller har feil intonasjon eller manglende forståelse av. I etterkant regner lærer ut riktighetsprosenten. Tidsbruk – 5-10 minutter per elev.	Lærer i samarbeid med språk- og leseveileder
September	Foreldremøte hvor lesing er tema	Leserundersøkelsen kan legges anonymt fram på foreldremøte. Dele tips om hvordan foreldrene kan være gode leseforeldre (tips fra boka Leselyst av Robert Mjelde Flatås). Komme med lesetips og informasjon om hvorfor lesing er viktig.	Lærer i samarbeid med språk- og leseveileder og skolebibliotekar
Høst/vår	Utviklings-samtale hvor lesing tematiseres	Snakke om leserundersøkelsen og nivåkartleggingen. Snakke om lesenivå, lesemotivasjon og leseholdninger, og hva som kan støtte eleven videre.	Lærer
Høsten	Bokpresentasjoner av skolebibliotekar	Skolebibliotekar holder bokprater for elevene. Bokpresentasjonen gjennomføres i klasserommet med Powerpointpresentasjon, eller på biblioteket hvor bøker også vises frem.	Skolebibliotekar

Lesestimulerende tiltak i Rett bok til rett barn for 3. og 4. trinn

Når	Tiltak og aktivitet	Kjennetegn på god praksis	Ansvar
Hver dag	Lesekvart (15 min)	Lærer organiserer lesekvart til en fast tid hver dag. Lærer sørger for at eleven har en selvvalgt bok som er på elevens lesenivå. Lærer er aktiv med å lese høyt, gå rundt og høre/lese med enkeltelever og modellere lesestrategier. Lærer gir elevene mulighet til å gjenskape det de har lest i de siste minuttene av økta, ved å fortelle til sidemannen, eller skrive noen stikkord eller setninger fra det leste. Lærer sørger for at varierte bøker er tilgjengelig i klasserommet, og sørger for at alle elever låner med seg nok bøker fra skolebiblioteket som de kan lese i.	Lærer
Minst 3 ganger per uke	Høytlesing	Lærer prioriterer litterære fellesskapsopplevelser. Lærer bruker variert litteratur, og gir elevene tilgang til litteratur på høyere lesenivå enn de selv behersker. Lærer viser fram boka og spør hva elevene tror boka handler om. Lærer bruker Lesehjelperen ("før, når og etter") aktivt underveis i lesingen (se under Ressurser). Lærer viser leseengasjement og innlevelse. Lærer legger opp til litterære samtaler i etterkant av lesingen (se punkt under).	Lærer
Minst en gang per uke	Litterære samtaler	Lærer bruker Lesehjelperen aktivt underveis i lesingen (se under Ressurser). Lærer stiller autentiske spørsmål hvor svar ikke er gitt på forhånd. Eksempelvis utforskende og åpne spørsmål av typen: • Hva syns du om Anne etter det hun gjorde? • Hva tror du hadde skjedd hvis...? • Hva er det med denne teksten som gjør at vi ler? Hva er det som gjør denne boka skummel? • Hva er fint med vennskap?	Lærer
Hver uke	Besøke skolebibliotek	Skolebibliotekbesøk er timeplanfestet og klassene har fast tid på skolebiblioteket. Skolebibliotekar informerer elevene om hvor elevene kan finne bøker om ulike tema og nivåer. Lærer/skolebibliotekar starter bibliotekstimen med en fellessamling. I denne samlingen presenterer noen elever en bok de har lest, og skolebibliotekar viser fram noen aktuelle bøker. Skolebibliotekar og/eller lærer veileder og inspirerer elever i valg av bøker.	Lærer og skolebibliotekar

		Lærer er godt kjent på skolebiblioteket og oppdatert på bokutvalget, slik at de kan veilede elevene til å finne aktuelle bøker. Lærer sørger for at elevene har med seg minst en nivåbok som skal leses høyt hjemme. Lærer skriver inn dette på ukeplanen.	
Gjenn-om hele skoleåret	Bruk av femfingerregel ved valg av bok	Lærer veileder elevene felles i klasserommet og når de er på skolebiblioteket i bruk av femfingerregelen: Femfingerregelen: • Elevene leser en tilfeldig side i en bok de vil lese. • Elevene tar ned en finger hver gang de kommer til et ord de strever med å lese og/eller forstå. • Hvis neven blir knyttet før eleven har lest ferdig siden, er teksten trolig for vanskelig for dem.	Lærer
Minst en gang i løpet av 3. og 4. trinn	Besøke folkebiblioteket	Lærer tar med klassen til nærmeste folkebibliotek. Dette må avtales med bibliotek på forhånd. Hvis dette er første besøk på biblioteket, så kan det på forhånd sendes hjem låneskjema slik at elevene kan få lånekort.	Lærer

Tenk gjennom hva du tror teksten kommer til å handle om. Hvorfor tror du det?

...og tenk på hva du tror **skjer videre**

- tekstspørsmål har svaret i teksten.
tanke-spørsmål kan du svare på med dine egne tanker.

Hvorfor er denne teksten kjekk, grusom, trist, spennende, morsom, kjedelig...

Leserundersøkelse

Navn:

Klasse:

1. Hvor mange bøker tror du at du eier?

0 bøker	5-10 bøker	10-20 bøker	20-50 bøker	Mer enn 50 bøker

2. Hvor ofte leser du bøker på fritiden din?

Hver dag	4-5 dager i uka	3-2 dager i uka	1 gang i uka	1 gang i måneden	Jeg leser ikke

3. Hvor ofte leser du bøker på skolen?

Hver skoledag	3-4 dager i uka	2 ganger i uka	1 gang i uka	1 gang i måneden	Jeg leser ikke

4. Sett kryss for det som passer best for deg. (Det er lov å sette mer enn ett kryss)

Jeg leser fordi jeg synes det er gøy.	Jeg leser fordi lærer/foreldre sier jeg må lese.	Jeg liker ikke å lese.

5. Leser foreldrene dine høyt fra bøker for deg?

Ja	Nei

6. Låner du bøker på andre bibliotek enn skolebiblioteket på skolen din?

Ja	Nei

--	--

7. Sett kryss på det du liker å lese

Tegneserier både bøker og blader	Bøker med bilder og lite tekst	Bøker med mye tekst	Lydbøker	Aviser	Tekst på PC, mobil og nettbrett

Skriv ned tema du liker å lese om:

Skriv ned bøker du synes er bra

--	--

Kilder

- Flatås. R.M (2022) Leselyst! Aktiviteter og øvelser, Fagbokforlaget
- Håland A. og Ulland G. (2014) litteraturdidaktisk på barnetrinnet I Jansson B. K og Traavik H. (red.) *Norskboka 2 Norsk for grunnskolelærerutdanningen 1-7*, Universitetsforlaget
- <https://www.uis.no/nb/kunnskapssenter-for-utdanning/ressurser/sammenhenger-mellom-motiverende-leseopplaering-og-elevers>

